

CCM

Ujamaa ni Imani 4

Uwezo Tunao

Julius K. Nyerere

East African Publishing House

*Kimetolewa mara ya kwanza 1980 na
EAST AFRICAN PUBLISHING HOUSE
Independence Avenue
P.O. Box 3209, Dar es Salaam, Tanzania*

© *Idhini ya kunakili, kuiga na kufasiri ni ya
CHAMA CHA MAPINDUZI 1980
Picha zilizochapishwa zimetolewa na
SHIHATA na Tanzania Information Services*

Kimetolewa mara ya kwanza 1980

*Kimepigwa chapa na:
TANZAM INTERNATIONAL MARKETING [T] LTD
P.O. Box 6666, DAR ES SALAAM*

Yaliyomo

1 Kazi Moja Tu	7
2 Jeuri ya Kikoloni	14
3 Kumkeamea Mwizi	40
4 Masharti Matatu	65
5 Saa Ishirini na Nne	87
6 Kazi tumeimaliza	98

"Uwezo wa kumpiga tunao. Sababu ya kumpiga tunayo. Na nia ya kumpiga tunayo."

Katika kitabu hiki zimo hotuba za Mwenyekiti wa CCM na Amirijeshi Mkuu, Mwalimu Julius K. Nyerere alizozitoa wakati wa vita vyta kupambana na uvamizi wa majeshi ya Iddi Amin katika ukumbi wa Diamond Jubilee.

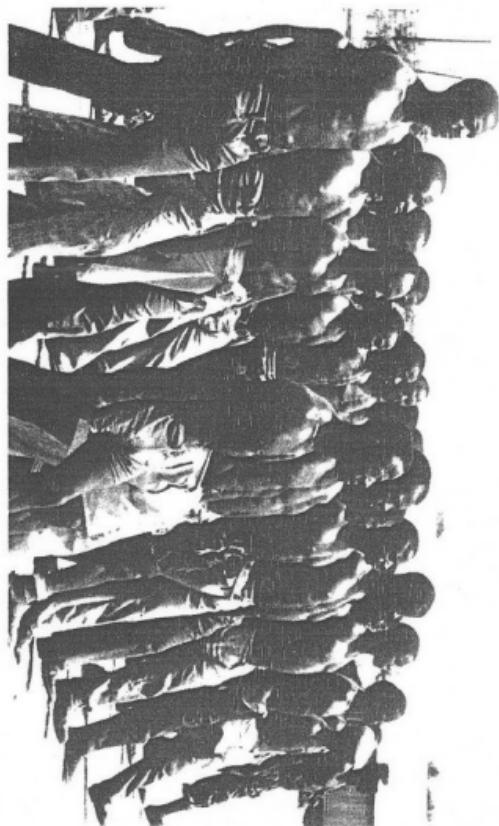
1 Kazi Moja Tu

Hotuba aliyoitao tarehe 2, Novemba, 1978.

Ndugu wananchi,

Nimewaombeni tukusanyike tena hapa niwaelezeni jambo ambalo kwa sasa wote mnalijua, lakini nadhani si vibaya nikilieleza. Nitajitahidi kulieleza kwa kifupi.

Wakati nilipokuwa katika ziara kule Songea juma la pili la mwezi uliopita, ilitangazwa habari kutoka Uganda kwamba Jeshi la Tanzania limeingia Uganda, limechukua sehemu kubwa ya Uganda, na linaua watu ovyo. Siku hiyo ulipotangazwa uwongo huo nilikuwa nimealikwa kwenye chakula na vijana wetu wa Jeshi la Wananchi pale Songea. Kwa hiyo nikachukua nafasi hiyo kukanusha uongo huo, na kwa kweli kuwalamu hao waliozua uwongo, na pia kuvishutumu vile vyombo vyta habari duniani ambavyo vinapenda sana kutangaza-tangaza uwongo wa Amin. Amin hutamka la uwongo, na

wao huurukia na kilitangaza kana kwamba ni la kweli. Huo ndio ulikuwa uwongo wake wa kwanza, na aliendelea.

Baadaye akabadili sura ya uwongo huo, akaongeza uwongo wa pili: kwamba Watanzania hao bado wapo Uganda wanapiga watu huko, wanaua watu huko na sasa wanasaidiwa na Wanajeshi wa kutoka Cuba. Huo nao ulikuwa uwongo, tuliendoolea kuukanusha na kuupuuza. Kwa kweli tulikanusha na kupuza uwongo mzima.

Lakini Alhamisi iliyopita, saa za asubuhi, ndege za kivita zikaja. Vijana wetu wakazitupia risasi zikarudi. Siku hiyo hiyo zikarudi tena. Vijana wetu wakazitupia risasi zikakimbia, lakini moja ikaangushwa. Ijumaa zikaja ndege za kivita katika eneo la Kyaka. Zikatupa mabomu. Vijana wetu wakazitupia risasi, mbili zikaangushwa.

Wakati huo huo bahati mbaya ndege zetu nyingine nazo zilikuwa zinatoka hapa zinakwenda Mwanza. Kwa bahati mbaya katika hali ya giza, zikakosea katika kutua kwenye kiwanja cha Mwanza. Zikataka kujaribu tena. Lakini ndege hizo zinakwenda kasi sana, na ili ziweze kugeuka na kujaribu kutua tena, ikabidi zigeukie Musoma. Na katika maeneo yale tangu Idi Amin alipoanza kutangaza uwongo, ingawa tulikuwa tunaupuza ule uwongo, lakini hatuwezi kupuza yote: Kwa hiyo vijana wetu walikuwa wameshaambiwa ndege za vita

zikionekana zipigwe. Kama zile za Bukoba zilivopigwa, na za Kyaka zilivopigwa, hizi nazo, kwa bahati mbaya, zilipofika Musoma wakadhani ni za adui. Zikapigwa. Tukapoteza ndege tatu. Lakini katika mambo ya vita ajali zinatokea. Vijana hao walikwisha ambiwa zikionekana ndege wapige. Wangeziacha wanajuaje pengine ni za adui. Kwa hiyo ikatokea bahati mbaya hiyo.

Matukio hayo hatukuyatangaza. Hata kule kupiga ndege za Amin hatukutangaza. Hatukutangaza kwa sababu hatukutaka jambo lenyewe kulipa uzito mno. Tulisema akiendelea-endelea kuleta hizi ndege zake tutaendelea kuziangusha. Yeye ataendelea kuongopa, lakini hizi ndege tutaziangusha kila zinavyokuja. Uwezo wa kuangusha upo na mwenyewe alijua kwamba uwezo upo na ni vizuri akijua yeye.

Tulikuwa tunaepuka kulipa uzito mno jambo hili kwa sababu mwanzo wake ni uwongo kabisa wa kuzua. Kwa hiyo uwongo wake ukaendelea na tukazidi kuukana, na haya matukio ambayo yalikuwa ni kweli nasema hatukuyatangaza kwa sababu hiyo niliyoisema.

Sasa Jumatatu ndipo akavamia nchi yetu. Akaingiza majeshi yake kwa nguvu kubwa yakachukua sehemu kubwa, yakaingia ndani mpaka Kyaka. Hili tulilitangaza, kwa sababu lilikuwa ni jambo la kweli. Yeye, kama kawaida yake, akakana, akasema haikutokea hivyo. Akaendelea kusema tu kwamba Watanzania

wao ndio wako Uganda wamechukua sehemu za Uganda. Amin akakana, akasema haikutokea hivyo. Akaendelea kusema tu kwamba Watanzania wao ndio wako Uganda wamechukua sehemu za Uganda. Amin akakana ukweli huo, lakini sisi tukawaeleza Mabalozi walioko Dar es Salaam kwamba huyu mtu amevamia nchi yetu.

Sasa jana ametangaza mwenyewe: kwamba ni kweli majeshi yake yamevamia nchi yetu, na kwamba yamechukua sehemu hiyo ya Tanzania iliyo kaskazini mwa mto Kagera, na kwamba tangu sasa eti sehemu hiyo ni ya Uganda na itatawaliwa kijeshi kama Uganda inavyotawaliwa. Ndivyo aliviyotangaza mwenyewe. Sisi ametusaidia katika kutangaza jambo hilo kusudi sasa ubishi uishe, tusiwe tena na tatizo la kuwaambia watu wenyе akili duniani ni nini kimetokea. Sasa hiyo ndiyo hali, tufanye nini?

Tunayo kazi moja tu, Watanzania sasa. Ni kumpiga. Uwezo wa kumpiga tunao. Sababu ya kumpiga tunayo. Na nia ya kumpiga tunayo. Tunataka dunia ituelewe hivyo kwamba hatuna kazi nyingine, na tunawaomba marafiki zetu wanaotuambia maneno ya suluhu waache maneno hayo.

Kuchukua nchi ya watu wengine makusudi siyo kwamba majeshi yamekosea njia, na kusema sasa sehemu hiyo mmeichukua, ni kutangaza vita na nchi ile nyingine. Lakini siyo sisi tuliofanya hivyo. Amefanya hivyo mwenda

wazimu. Amefanya hivyo katika jambo ambalo amewahi kulitangaza zamani. Aliwahi kusema zamani kidogo kwamba mpaka wa haki wa Uganda na Tanzania ni Mto Kagera na siku moja ataichukua. Ametimiza dhamiri hiyo.

Sasa rafiki zetu kama ni marafiki wa kweli, watataka tumwondoe mtu huyu. Hawawezi katuomba suluhu, au katuomba jambo la ajabu kabisa la kurudisha majeshi yetu nyuma. Niyarudishe wapi? Kwa hiyo ninasema tunayo kazi moja.

Sisi hatukupenda kufanya hivi: hatukupenda kupigana vita. Maadui wetu ni mabeberu, kwa sasa hivi wako Kusini. Serikali za Afrika hata tunapokuwa hatupendi vitendo vya viongozi wao, hatuwezi kuwahesabu kama ni adui wetu. Na kama Amin angekuwa anasema tu kwamba Tanzania ni adui sisi tungeendelea kumpuuza kama ni maneno tu. Lakini kafanya hasa kitendo cha uadui. Amekuja mwenyewe, ameingia Tanzania mwenyewe. Mtu huyu ni mshenzi, ameua watu wengi sana. Kwa hiyo nasema tunayo kazi moja. Tutampiga.

Vijana wetu wako mpakani sasa hivi, wako kule; na mapambano yanaendelea. Sasa haya si mapambano ya vijana wa T.P.D.F.; ni yetu wote. Kwa hiyo ninachowaombeni wananchi wote kwanza ni hiyo kazi iliyo mbele yetu. Pili, tuwasaidie vijana wetu, kila mtu kwa mahali alipo. Na kila mapambano yatakavyoendelea,

tutaeleza nini la kufanya, na nani afanye nini. Tutaelezana wakati wote wakati tunamwondoa huyu nyoka katika nyumba yetu.

Tunawaombä mtulie. Katika mambo haya ya vita, na hasa kama watu mlikuwa na mazoea ya amani, mnawewe kubabaika sana. Msibabaike; tulieni. Fanyeni kazi kama kawaida. Elewesi vitendo tutakavyovifanya; na mtaviona vitendo tutakavyovifanya tangu sasa mpaka hapo kazi itakapokuwa imekwisha. Lakini mjue vitendo hivyo kazi yake ni hiyo moja; kumpiga mshenzi huyu aliyejua katika nchi yetu.

Asanteni sana.

2 Jeuri ya Kikoloni

Hotuba iliyotolewa tarehe 9, Desemba, 1978.

Ndugu Wananchi,

Leo ni siku ambayo Tanzania Bara inatimiza miaka 17 tangu tumejikomboa na ukoloni. Kwa kawaida siku kama ya leo huwa tunafanya sherehe kubwa nchini kote na hapa Dar es Salaam huwa tunafanya Gwaride Rasmi ambalo huwa linakaguliwa na Rais wa Jamhuri ya Muungano.

Lakini leo hatufanyi hivyo. Hatufanyi sherehe nchini, na wala hatuna hilo Gwaride Rasmi hapa Dar es Salaam, na sababu zake zinajulikana. Tunayo matatizo makubwa. Na hatudhani kwamba katika hali hiyo ya matatizo makubwa ni jambo jema tuwe na sherehe nchini na magwaride ya wanajeshi Dar es Salaam. Kwa kweli hata sina hakika kwamba ni jambo zuri kuwa hivi sisi wengine leo hatufanyi kazi; ni siku ya livu, hatuna kazi. Wenzetu wako kazini; wenzetu wako mpakani, wanafanya kazi, na wanalala ndani ya mahandaki. Nasema sina hakika kwamba hata kule kuacha kufanya kazi leo ni jambo jema.

Lakini nilidhani, kwa sababu ya matatizo haya tuliyonayo, ingawa kwa kawaida katika

siku kama ya leo huwa sihutubii Taifa, pengine si vibaya nikazungumza kidogo. Nilidhani, pamoja na matatizo yetu haya tuliyonayo sasa hivi, ni vizuri nikaitumia siku hii ya leo kukumbusha maana ya siku ya leo; nieleze maana ya jeuri ya ukoloni, maana ya fidhuli ya ukoloni.

Jeuri ya ukoloni ni jeuri ambayo inazidi jeuri nyininge yo yote duniani. Ni jeuri ambayo, walio nayo jeuri ile, wanakataa usawa wa watu wote. Maana huwezi ukaamua kwamba utawatawala watu wengine wakipenda wasipende, bila kukana usawa wa binadamu. Lazima kwanza uukane usawa, useme watu sio sawa na wewe. Watawala hawa wa kikoloni, na watawala wa namna yo yote hii ya kijahili, lazima waseme kwamba wao si watu, ni miungu; na wale wanaotawaliwa ndio watu. Na miungu wana wajibu wa kuwatawala watu wakipenda wasipende. Ama wataamua kwamba wao watawala (hawa wa nguvu) wao ndio watu, na wale wanaotawaliwa sio watu, ni wanyama tu.

Mimi nilikuwa bado mwanafunzi shulenii niliposoma filosofia ya mheshimiwa mmoja, kiongozi wa Wajerumanii, anaitwa Hitler. Hitler alikuwa anawachukia sana Wayahudi, na katika maisha yake aliua Wayahudi wengi sana. Alikuwa hasa na shabaha ya kuwafuta kabisa duniani, waishe. Alikuwa anawakusanya na anawapeleka katika matanuri makubwa; halafu anafunga milango anafungulia gesi, na

Wayahudi wanakufa humo ndani. Na inasemekana katika muda mfupi huo Hitler aliua Wayahudi milioni sita.

Na moja katika madhambi ya Wayahudi, walikuwa na madhambi mengi lakini mojawapo katika madhambi ya Wayahudi, Hitler anasema, ni kwamba walikuwa wanahubiri usawa wa binadamu. Wanasema binadamu ni sawa; na Hitler hakubali kwamba binadamu ni sawa. Anasema, kwa mfano, Wayahudi hawa magazeti yao yanasema kwamba watu weusi na watu weupe ni sawa.

Na mifano yao ni nini? Mfano ni kwamba inawezekana yako mashindano, ya mbio ama ya ngumi. Halafu mtu mweusi anaweza akakimbia akamzidi mtu mweupe, au mtu mweusi anaweza akampiga ngumi mtu mweupe. Basi magazeti haya ya Wayahudi yanasema kwamba, watu weusi hawa ni sawa na watu weupe, au wanazidi; maana unaona wanaweza kuwazidi mbio au wanaweza kuwapiga ngumi.

Hitler anasema ujinga gani huu! Binadamu na mnyama hawawezи wakashindana katika mbio au ngumi, na hawa weusi wamewashinda hawa kwa sababu wao ni wanyama; wanaweza sana mbio zaidi. Badala ya kusema hivyo hawa wanapotosha Taifa letu la wateule, kusema kwamba watu weusi na watu weupe ni sawa.

Ama anasema kwamba magazeti haya ya Kiyahudi yanatoa ushahidi mwininge wa ovyo wa usawa. Wanasema weusi fulani wamek-

wenda katika Vyuo Vikuu na huko wamesoma, wamehitimu, wamepata shahda sawa sawa na watu weupe, au hata wamezidi. Kwa hiyo Wayahudi hawa wanasesma watu weusi ni sawa na weupe. Anasema badala ya kusema kwamba watu weupe ni watu wa ajabu kweli, wanawenza kuwafundisha nusu manyani hawa wakafanya mambo ya kibinadamu, wanapotosha Taifa letu teule kusema kwamba nusu nyani hawa ni sawasawa na binadamu!

Hiyo ndiyo jeuri ya watu kama kina Hitler, kutoamini usawa wa binadamu. Na Hitler hakutaka kuishia hapo. Alikuwa anaamini watu weupe hao wako weupe walio bora zaidi kuliko weupe wengine. Wenzao hawa wa Afrika ya Kusini, hawa akina Voster, hawakupigana vita vile vya Hitler; walikataa kwa sababu imani yao ni ile ile. Walikuwa jela wakati wote wa vita vile vya kumpiga Hitler; wao walikataa kabisa kumpiga Hitler kwa sababu imani yao ni ile ile. Na hawa wanaamini kabisa, kwa Msahafu, kwamba ndivyo Mwenyezi Mungu alivyofanya; ameumba watu weupe kuwa bora zaidi kuliko watu weusi, na kwa hiyo lazima watu weusi watawaliwe na watu weupe.

Nasema jeuri ya ukoloni au ya utumwa, au ya ujahili ni hiyo ama ya kujifanya miungu, ama ya kuwafanya binadamu wengine kuwa ni wanyama. Na jeuri ya namna hiyo, ninasema inazidi jeuri nyininge yo yote duniani. Na inapotokea akili ya binadamu aliyekomaa

inakataa: inakataa kabisa kukubali! Kwa hiyo lazima mpambane nayo jeuri hiyo po pote inapotokea.

Sasa ilitokea kwetu. Rafiki zetu Waingereza hawa, ingawa wao hawakupenda kutawaliwa na kina Hitler, wao walidhani wana haki kutawala sana duniani. Watu wachache Waingereza wakajidai wanakwenda kutawala Wahindi. Wahindi ni wengi sana. Lakini jeuri hii ya kwamba wao ni bora zaidi kuliko watu wengine ikawafanya Waingereza hawa wathubutu hata kwenda kuwatawala Wahindi na sisi pia; na wote tukawa chini ya himaya hiyo ya Kiingereza. Lakini hatukukubali. Afrika haikukubali, Asia haikukubali; na mahali po pote walipokuwa wanatawaliwa, watu hawakukubali. Wakafanya jitihada mpaka wakajitawala. Jeuri ya namna hiyo inapotokea, nasema, akili ya binadamu aliyekomaa inakataa, na lazima upipingi mpaka ujitalwe.

Sasa tumeipinga na tukajitawala. Hivi leo tunaadhimisha huko kukataa kwetu kutawaliwa na watu wengine ambao wanajidai kwamba labda wao ni bora zaidi kuliko binadamu wenzao. Basi tumepeata uhuru wetu. Na baada ya kupata uhuru wetu tumetangaza: tumesema nini shabaha yetu tukiwa nchi huru. Na shabaha zetu tumesema ni mbili.

Moja ni kuutumia uhuru wetu katika jitihada ya kuwaendeleza wananchi; kuvunja

yale makovu yaliyofanywa na ukoloni, kujenga heshima ya wananchi wetu, kuleta maendeleo. Na tukasema maana ya maendeleo kwetu ni kila litakalosaidia kuleta heshima ya Tanzania. Kila kitendo kitakachowenza kumrudishia ubinadamu wake Mwfrika, ubinadamu uliokuwa umevurugwa-vurugwa na matope ya ukoloni, sisi tutaki heshimu kukifanya kwamba ni kitendo cha maendeleo. Hiyo ndiyo jitihada yetu ya kwanza. Lakini shabaha yetu ya pili ilikuwa ni kuwasaidia wenzetu nao katika Afrika ambao hawajajikomboa, hawajafikia hatua hii ambayo sisi tumeifikia, na wao wajikomboe.

Kwa hiyo tumekuwa tunazo shabaha hizi mbili, ya maendeleo ya nchi yetu, kuendeleza uhuru wetu na maana ya uhuru, na kuwasaidia wenzetu nao katika Afrika wajipatie uhuru wao. Hatuna uwezo mkubwa sisi, uwezo wetu ni mdogo. Uwezo wa kuleta maendeleo ndani ya nchi yetu ni mdogo; na uwezo wa kuwasaidia ndugu zetu wajikomboe nao ni mdogo.

Lakini dunia inajua, na Afrika inajua, kwamba pamoja na udogo wa uwezo wetu, tumeefanya jitihada za dhati kuzitekeleza shabaha hizo mbili: kuleta maendeleo kwa wananchi wetu, na kuwasaidia wenzetu katika Afrika kujikomboa. Nasema dunia inajua, na Afrika inajua, kwamba pamoja na udogo wetu na unyonge wetu, lakini shabaha hizo tumejitalidi kuzitekeleza kwa dhati.

Na uhusiano wetu na nchi za nje unategemea sana msimamo wao katika shabaha zetu hizo mbili. Hatukupata kugombana na nchi yo yote kwa sababu haitusaidii kuleta maendeleo katika nchi yetu; hata mara moja. Kuleta maendeleo katika nchi yetu, tumesema, ni jukumu letu, na hatuwezi kugombana na mtu mwagine kwa sababu eti hatusaidii; hata kidogo. Hatujapata kugombana na nchi yo yote kwa sababu haitusaidii sisi au haiwasaidii wenzetu katika jitihada ya kuleta ukombozi katika Bara la Afrika; hata kidogo. Kwa sababu tumesema jukumu la ukombozi wetu, ni letu sisi Waafrika wenye.

Lakini tumegombana. Tumegombana na nchi ambazo tumeamini zinatuingilia sisi katika kuleta maendeleo yetu katika nchi yetu. Hatukugombana na nchi kwa sababu haitusaidii; lakini tumegombana na nchi ambazo tumeamini kwamba zinatuingilia katika maendeleo yetu. Zinatuwekeea vipingamizi, zinatuvurugia mipango yetu, ama ya kuleta maendeleo katika nchi yetu, ama ya kuwasaidia wenzetu katika ukombozi wao. Tumegombana nazo, nytingine nchi kubwa kubwa tumegombana nazo. Tuliwahi kuvunja uhusiano na Waingereza, tuliyahidi kugombana na Wajerumani, tulitaka kugombana na Marekani kwa sababu ya msimamo wao katika shabaha zetu mbili hizo; moja, maendeleo ya nchi yetu wenye hapa, na pili, ukombozi wa Bara la

Afrika.

Lakini hata mara moja hatukuwahi kugombana na nchi ya Kiafrika; hata mara moja. Katika miaka yetu hii 17 ya kujitawala kwa Tanzania Bara, hatujawahi kugombana na nchi ya Kiafrika, kwamba imetuingilia katika shabaha hizi mbili: hizo za maendeleo ya nchi yetu au za ukombozi wa Afrika. Tumenung'unika-nung'unika, kwa mfano, tulipokuwa bado Jumuiya ya Afrika ya Mashariki ipo, tumenung'unika -nung'unika kwamba mipango ya maendeleo haiendi vizuri; nchi nyingine zinafanya mambo ambayo yanaweza kuvuruga maendeleo ya wenzao. Lakini sisi tulipokuwa tunanung'unika, na wenzetu vile vile walikuwa wakinung'unika. Lakini hatukufika mahali pa uhasama, tunaiona nchi moja kwamba inafanya jambo la uhasama hasa kwa sababu inatuingilia katika maendeleo ya nchi yetu.

Tumenung'unika juu ya msimamo wa baadhi ya nchi za Kiafrika katika jambo la ukombozi. Viongozi wa nchi nyingi za Kiafrika, katika suala hili la ukombozi, wanafikiri ni suala la kupidisha maazimio. Basi kila kikao watakapokutana watapitisha azimio juu ya Zimbabwe, Namibia na Apartheid watapitisha maazimio kila kikao. Tena wanaweza kuandika vitabu virefu sana vya maazimio. Lakini baada ya hapo wanashau; jithada ni ndogo zaidi kuliko maneno.

Kwa hiyo, mara nyingi tumenung'unika nung'unika kidogo. Jamani, tupunguze maneno, na tuzidisha vitendo kidogo katika jithada yetu hii ya kuleta ukombozi katika Afrika. Lakini tumenung'unika tu, hatujapata kugombana na nchi yo yote ya Kiafrika kwamba inavuruga shabaha za ukombozi.

Rafiki yetu Amin wa Kwanza; ndiye wa kwanza kutugombanisha na nchi ya Kiafrika katika jambo kubwa kaňa hili la kutuvurugia hasa mipango yetu ya maendeleo katika nchi yetu wenye, na kutuvurugia hasa jithada zetu za kusaidia wenzetu wa Afrika ya Kusini na wao wajikomboe. Ndio nchi ya kwanza kutufikisha katika hali ya uhasama na nchi ya Kiafrika.

Ni kisa cha kwanza kutufikisha katika hali ya uhasama na nchi ya ki-Afrika. Hatuna majeshi mipakani mwa majirani zetu. Uganda ndiyo peke yake tulikuwa tunacho kikosi kimoja mpakani. Na batalioni hiyo imekuwapo tangu mwaka 1972. Na baada ya ugomvi wa mwaka 1972, na mapatanisho tuliyopatanishwa na Somali kwamba askari wa Uganda warudi nyuma kilometa kumi kutoka mpakani na Watanzania warudi nyuma kilometa kumi kutoka mpakani, sisi kwa kweli askari wetu walikuwa mbali zaidi ya kilometa kumi, walikuwa kilometa 30 kutoka mpakani. Nasema tulikuwa na kikosi kimoja na kikosi chenyewe wala hakikuwa kamili.

Kwa nini. Mimi simpendi Amin. Tangu Amin ashike nchi hiyo watu wananishawishi kweli kweli nimpende, na sina sababu ya kumpenda hata kidogo. Amin ni mwuaji. Kuna jambo la ajabu sana katika Afrika na kama hatukuangalia tutavuruga sana heshima ya bara letu. Amin ni mwuaji. Tangu Amin ameshika uongozi wa nchi hiyo, sijui unaitwa uongozi wa uonezi wa nchi hiyo, ameua watu wengi zaidi kuliko Smith alivyoua Rhodesia; ndiyo, ameua watu wengi zaidi kuliko Voster alivyoua South Afrika. Lakini kuna tabia ya ajabu Afrika, kwamba kiongozi wa Afrika madhali ni Mwaafrika anaweza kuua Waafrika anavyopenda na huwezi kusema kitu! Amin yule angekuwa ni mweupe, tungekuwa tumem-pitishia maazimio mengi ajabu. Lakini mweusi, na weusi wake ni shahada ya kuua Waafrika. Kwa hiyo kimya kabisa; hassemwi! Nilishangaa wenzangu walivoamua kwamba watakwenda Uganda kwenda kufanya mukutano wa O.A.U. Nikapiga kelele, lakini mwuaji huyu mnampelekeha heshima hiyo kwa nini? Akapelekewa heshima ile. Na kwa muda wa mwaka mzima akawa ndiyo Mwenyekiti wetu. Jambo la aibu kubwa!

Mambo haya mengine afadhali tuwe tunayasema wazi wazi, kwani baadhi yetu na baadhi yenu wengine hapa, kuna kumpenda-penda kidogo Amin. Amin aliwafukuza Wahindi na kwa sababu hiyo kuna Waafrika

walifurahi kidogo. Waliposikia Amin amewafukuza Wahindi walifurahi, waliona huyu ndiyo Bwana barabara; huyu ndiyo mwaafrika. Amin aliwahi kuwaambia Wazungu wampigie magoti kidogo; wakampigia magoti. Waafrika walifurahi wakasema huyu ndiye Mwaafrika, maana wazungu hawa lazima kuwfanyia namna hiyo.

Lakini kwa nini jambo hili latufurahisha? Kwamba Amin amewafukuza Wazungu, amewafukuza Wahindi, liwe jambo la furaha rohoni; kwa nini? Niliwauliza mimi wakati anawafukuza, kwa nini hasa linafurahisha jambo hili? Wahindi ni watu, ni binadamu; unafurahi kuona binadamu wanaonewa, kwa nini? Kwa sababu, unasema, siyo rangi yangu. Lakini ukisha sema hivyo, wewe ni sawa sawa kabisa na Mkoloni mwingine ye yote yule anayeonea watu kwa sababu ya rangi yao. Wamekosa nini? Tena Wahindi wale wanapigwa, hawana cho chote, kwa sababu hawana mtetezi wao; hata Waingereza wakati huo wameogopa kuwatetea. Wanapigwa, wanafukuzwa, bila mali; na watu wengine wanafurahi rohoni! Wanyonge hawa wanapigwa mateke; wewe unafurahi nini, kinakufurahisha nini? Hawa ni binadamu wen-zako sawa sawa kabisa na wewe. Wamekosa nini? Wana rangi tofauti tu, basi.

Rangi ni dhambi? Nani aliomba rangi yake duniani. Mimi sikumwombwa Mungu kunipa

rangi hii, mimi nimeshtukia tu ninayo rangi hii. Mimi rangi yangu siyo kitu cha kujivunia, wala siyo kitu cha kuonea fedheha; mimi sikuiomba. Kitu ninachowenza kuonea fedhdha ni kumtukana binadamu mwenzangu, kumtemea mate, kumnyanyasa, kwa sababu hiki ni kitendo changu mimi. Lakini rangi yangu siyo ya kujivunia, wala siyo ya kuonea fedheha. Nywele zangu nimeshtukia tu mimi nina nywele za kipilipili, wenzangu wanazo nywele za singa; mimi sikuiomba zangu za ki-pilipili. Kwa nini tunafurahia mambo ambayo ni ovyo kabisa wala hayana maana.

Namsema huyu Amin hivyo kwa sababu amewahi kuwaonea Wahindi pale; na amewahi kuwadhalilisha Wazungu wawili watatu pale, basi, amejipatia heshima kubwa. Lakini hakumwua Mhindi. Mnamjua Mhindi aliyemwua? Safari moja alimpiga Mwiingereza mmoja pale anaitwa Denis Hill. Akatishwa kweli kweli! Alitishwa sana pale alipojaribu kumpiga mwiingereza Denis Hill, kwamba anaweza akamwua. Kwa hiyo wale walio na haki ya kutetewa walitetewa. Lakini Waafrika wamechinjwa wengi sana; hakuna hata sauti! Kimya kabisa, kama anaua mbuzi.

Nasema, mimi sina sababu ya kumpenda mshenzi huyu hata kidogo. Nitampenda kwa sababu ya rangi tu? Ni mwuaji tu; kwa hiyo mtu huyu simpendi mimi tangu zamani. Lakini pamoja na kutoenkumpenda, nawaambieni

Watanzania, sijajaribu kumng'oa hata mara moja.

Mwaka 1972 alituudhi tu. Maana 1971 alipoingia, mara alipomng'oa Obote, akatangaza mwaka ule ule kwamba atataka kuichukua sehemu ile ya Kagera. Alitangaza mwaka ule ule wa 1971, miliosahau nataka kuwakumbusheni. Mwaka ule ule mara baada ya kumtoa Obote ndipo alipotangaza kwamba ataichukua sehemu ile ya Kagera. Nchi mbili zilizomkumbatia mapema kabisa ilikuwa ni Israel, na Waingereza. Aliambatana na Israel kwa sababu wakati huyu rafiki yangu Amin alipokuwa kiongozi wa jeshi la Uganda, alikuwa anasaidiana na Anyanya wale waliokuwa wanajaribu kulimega jimbo la kusini la Sudan lisitawaliwe na Sudan. Na kwa hiyo Serikali ya Sudan ilikuwa inapambana nao. Sasa Amin alikuwa anawasaidia hawa Anyanya. Na Wayahudi walikuwa wanapenda mpango huo, maana walitaka vita vile vya Kusini mwa Sudan viendelee na jeshi la Sudan likae kule Kusini, lisije likaenda kusaidia mapigano ya Middle-east. Kwa hiyo walimkumbatia huyu mara.

Waingereza nao rafiki zangu walimkumbatia kwa mambo yao ya ajabu ajabu. Serikali ya Conservative iliopoingia ikageuza makubaliano tuliyokwisha kukubaliana na Serikali iliyopita ya Uingereza kwamba Serikali ya Uingereza na nchi nyininge zisiuzie silaha

Serikali ya Afrika kusini. Serikali hiyo ya Conservative ilipoingia wakaamua kwamba wataiuzia silaha serkali ya Afrika Kusini. Tukagombana. Nikaenda Uingereza mimi, nikakaribishwa na Waziri Mkuu wa Uingereza Edward Heath. Naukumbuka ugomvi huo, siwezi kuusahau, Rais Kaunda wakati ule alikuwa ndiyo mwenyekiti wa O.A.U., naye akaenda. Wakati ule nikawaonya rafiki zangu Waingereza, nikasema, Jamani mwambieni Heath jeuri hii aliyonfanya mimi asije akamfanya Kaunda. Kaunda ni mpole zaidi kuliko mimi; lakini hapendi jeuri ya namna hii. Mimi naweza nikavumilia vumilia kidogo, lakini Kaunda havumilii jeuri ya namna hiyo. Sasa mwambieni Heath asije akamfanya jeuri ya namna hii. Sijui kama salamu hizo zilifika au hazikufika. Lakini akaifanya, Kaunda alimwacha kwenye chakula chake. Alikuwa amemkaribisha kwenye chakula, akasema, Chakula chako sasa kula mwenyewe, mimi sikubali. Mimi nilikila.

Mwaka uliofufuta tukafanya mukutano Singapore, mukutano wa nchi hizi zinazoitwa za Commonwealth. Tukawabana sana Waingereza, na kubanza huko kiliungozwa na kikundi chetu kilichokua kinaitwa Mulungushi Club, yaani Kaunda, Obote na mimi. Tukawabana sana Waingereza. Ndiko Obote alikotoka akapitia Nairobi akaja hapa. Hakurudi tena Uganda.

Waingereza rafiki zangu wakamfurahia sana Amin, siku hizi Waingereza wanapolialia juu ya Amin mimi hucheka. Wakamkumbatia, wakanicheka, sasa mimi nasema marafiki zake wawili walikuwa ni hao: Wayahudi kwa sababu zao hizo na Waingereza kwa sababu zao hizo. Wakamkumbatia Amin, Amin akatangaza kwamba anataka kuichukua sehemu hiyo ya Kagera, akatangaza mara moja kwamba ataichukua sehemu hiyo ya Kagera. Akaondoka kwenda Uyahudi kwenda Israel, kwenda kuomba silaha kwa sababu hiyo hiyo. Akawaomba Wayahudi silaha, wakamnyima, Sasa yameandikwa mambo yale. Siku hizi wanasema wanaulizana kikwao, wanasema huyu mtu ana akili au mjinga huyu?

Akatoka hapo akaenda kwa Waingereza kuomba silaha, Waingereza Walimpokea vizuri wakampeleka hata kwa Malkia. Malkia wa Uingereza huyu anasumbuliwa sana siku nyingine. Sasa sijui walizungumza nini, lakini rafiki yangu Amin akarudi silaha hana. Lakini akapata askari, Ofisa mmoja wa jeshi wa Kiingereza, sijui alimpataje, amshauri jinsi ya kutimiza shabaha yake.

Amin ndiyo shabaha yake sasa ikapanuka, ikawa siyo kuchukua Kagera peke yake, lakini sasa kuchukua sehemu yote ya Ziwa, ya Mikoa ile ya Ziwa, afike mpaka Tanga. Maana alisema kwa nini nchi yangu mimi isiwe na bandari. Kenya wanayo Mombasa, Tanzania wanayo

Dar es Salaam na Tanga, na mimi sina bandari. Na mipango kweli akaitengeneza, ndipo mwaka huu wa 1972 aliponichosha na watu wa Obote niliuju hawajafurahi sana naye. Nikafumba macho. Mwaka 1972 nikafumba macho. Hatukuwasaidia wale; tulifumba macho tu. Tukafumba macho kwa sababu ya jeuri yake hiyo, wakamtikisa tikisa kulee.

Lakini nasema pamoja na kutokumpenda, na sina sababu ya kumpenda, sijajaribu hata mara moja kumpindua au kuhujumu serikali yake. Amin amekwishakuja Tanzania. Alikuja Mwanza safari ile, Amin tumempelekea ujumbe mara nyingi sana. Aboud Jumbe amefika Uganda mara tatu, mara ya mwisho ilikuwa ni ya ajabu kweli. Nilijaribu kumshawishi asiende, alisema Bwana acha niende. Sasa mtu huyu amesema niende, na lazima niende nimalize mambo haya. Akaenda Uganda. Na huyu Amin ni mtu wa tabia ambayo Waingereza wanaita *buffoon* sijui Kiswahili wanasema nini. Unapokuwa naye atajidai wema wa ajabu kabisa, utaridhika kweli na maneno yake. Anasema, mimi moyo wangu wote uko Tanzania, sina ugomvi na ninyi. Mazuri yote atayasema. Basi akampokea Makamu, akasema vizuri, akamkaribisha vizuri. Makamu akaja, niko Butiama napumzika kidogo. Makamu akapita pale Butiama, akanimbilia Bwana we, nadhani mambo yamekwisha. Huyu mtu bwana tumezungumza vizuri sana, sana. Nikam-

wambia, Ee unadhani yamekwisha! Akasema, Nadhani yamekwisha. Nikasema, Kama mwujiza huo umeufanya, nitakushukuru kweli.

Na Makamu alikuwa siku ya pili au ya tatu yake anaondoka kwenda kutembelea nchi za Uarabuni. Basi amekuja Butiama amenieleza hivyo, halafu ameondoka kwenda Zanzibar kuijianda kwenda Uarabuni. Asubuhi yake au siku inayofuata Amin amepeleka simu katika nchi zote za Uarabu, anasema, Mwangalieni huyu anayekuja, mtu mbaya kweli huyu anayekuja. Huyu nikibaraka wa Wayahudi, huyu ni kibaraka wa *Imperialism*. Anapeleka barua kwa nchi zote za Kiarabu, maana ndiko sasa Amin alikokuwa amegeukia, baada ya kunyimwa silaha na Wayahudi, na kunyimwa na Waingereza, sasa akageukia Uarabuni kuzipata zile silaha.

Basi nasema mtu huyu ndiyo namna yake ilivyo. Lakini, nasema, pamoja na kumjua namna hiyo, hatukupata hata mara moja kujaribu kumng'oa au kumhujumu. Lakini sasa yeye ameahidi na amekwisha tekeleza, sasa sisi tufanye nini. Maana jeuri yenyewe ndiyo jeuri Waswahili wanayosema "kuvuka mpaka". Maana kutenda aliyotenda ni kuvuka mpaka: kuvuka mpaka kwa maana zote mbili. Amin akavuka mpaka, akavuka mpaka pamoja na katuongezea jeuri ile ile tunayoikataa, na ametamka kwamba atachukua sehemu ya Tanzania na kuwatawala Watanzania wale

waliomo katika sehemu hiyo, wakipenda wasipende.

Sasa mtu akishasema hivyo tunajua kazi yetu moja tu. Ni kumchapa. Sasa na hiyo wananchi ndiyo kazi ambayo vijana wetu tumewapa, kazi ya kumchapa. Nilidhani nilipotangaza habari hii kwamba nitajitahidi kuwaelezeeni kila inapowezekana, lakini mambo haya magumu kueleza. Kwa hiyo nawaombeni mniwie radhi kama tumeshindwa siku nyininge kueleza eleza mambo yalivyo.

Kwanza ilikuwa tunalo tatizo, tatizo kubwa. Wale waliomshauri Amin walikuwa wamemshauri vizuri kweli, walimshauri vizuri, Mto ule Kagera ni mgumu sana, na daraja moja hilo la Kyaka, daraja letu zuri sana. Alikuwa ameshafika pale penye daraja na amelivunja. Amepata tabu kulivunja. Walijitahidi sana kulivunja, ingawa askari wake walipigwa, lakini askari walishindwa. Halafu akaenda, akamchukua engineer wa mgodi mmoja wa shaba: huyu akaja akalipua kwa baruti. Alitumia baruti za mgodi na akalikata vibaya daraja lile. Akakata kipande cha mita kama 100 hivi, kikatolewa chote.

Sasa ni dhahiri ikishakuwa umefanya hivyo, wale Watanzania watapata matatizo makubwa: hawataweza kuvuka mto kabisa. Walikuwa wanavuka watu, wananchi raia waliokuwa upande wa Kaskazini, walikuwa wanavuka kuja Kusini, lakini walikuwa

wanavuka namna ya kukimbia. Kuvuka kwenda kupigana vita maana yake lazima uvuke na silaha, na silaha zenyewe sio rungu. Hivyo aliywemwambia Amin, Vunja daraja, ukivunja daraja uko salama, hakuba anaogopa marungu anajua silaha anazozio gopa zikivuka pale.

Kwa hiyo siku za mwanzo, vijana wetu walikuwa wanayo matatizo makubwa kabisa wakati ambapo daraja lile lilikuwa limeturugwa kabisa; hakuna. Kwa hiyo, mwanzo kilichokuwa kinaweza kufanyika ni kwamba kama askari wa Amin wakifanya makosa, kwa sababu wanasema wamechukua dakika 25 kufika pale basi mambo ni rahisi, wakawa katika masafa ambayo wanaweza kupigwa na mizinga mikubwa kutoka kusini, watapigwa. Na ndivyo walivyofanya tarehe 15 Novemba. Wakapigwa vizuri sana, wakakimbia. Lakini huwezi kufukuza watu kwa mizinga tu unapiga mizinga watarudi nyuma. Kwa hiyo baada ya kupigwa katika eneo la masafa yale, wakarudi nyuma, akapiga kelele, Watu hawa wana mizinga ya ajabu sana, inapiga kwa mbali sana! Ndipo pale tulipoanza kumtania kwamba anaanza kutapa-tapa, tukasema, Hizi ni mvua za rasha rasha tu, za masika bado!

Hayo tulisema na alipopigwa vile vile tulisema. Sasa baada ya hapo tungesema nini: tungeongopa tu? Baada ya hayo tungewaambia, Anapigwa, tungekuwa tunaongopa tu. Kwa nini tuongope? Kwa hiyo tukanyamza, mwenyewe

akawa anapiga kelele zake, sisi tukajua hatuwezi kumpiga mtu huyu mpaka kwanza daraja lile limejengeka. Yeye aliambiwa huko kwamba Tanzania ukishalivunja hili hawalijengi tena. Lakini vijana wakalijenga. Daraja lile wakalijenga kwa muda mfupi kabisa likesha. Wakavuka, Walipovuka Amin akapiga kelele, Jama wameniingilia!

Niliwahi kuona mchezo mmoja, watu wawili wanapigana, Sasa mmoja huyu maneno yake mengi sana. Sasa anawaambia hawa waliopo hapo, Jamani mshikeni huyo nitam-wumiza mimi! Amin, tulipovuka mpaka, akapeleka matangazo Umoja wa Mataifa na Umoja wa Nchi Huru za Afrika, anasema, Jamani, huyo mtu amevuka; angalieni sana, ama sivyo nitampiga tena mara ya pili. Anasema hivyo Idi Amin, na huku anajitapa sana.

Akanikumbusha hadithi nyingine, huenda mliwahi kuisikia. Yuko askari mmoja, aliyekuwa anajitapa sana kwa kiongozi wake. Anasema, "Mimi, Afande, mimi shujaa' kweli kweli". Akawa anajitapa sana. Sasa siku moja yule kiongozi wake akamwita, "Wewe, askari, wewe siku zote unajitapa tapa, ushujaa. Lakini mimi nimekuwa ninakutazama siku nyingi: kila ikilia risasi unakimbia! Huu ushujaa wako hasa uko wapi?" Akasema, "Tazama, Afande, mimi shujaa' kweli kweli; nina moyo kama wa simba. Taabu yangu mini ni miguu. Kila ikipigwa

risasi miguu inakimbia pamoja na moyo wake". Amin hodari sana kwa kupiga makelele. Lakini vijana walipokwisha vuka mto si kelele hizo. Na mbio hazikuwa ndogo.

Lakini akapigwa tena tangu kuanzia tarehe 24, 25, 26, 27 hadi 28 mwezi uliopita. Alipigwa, rafiki yangu, na akapiga kelele nyingi sana. Na sisi tukanyamaza, tuseme nini? Ndipo waongo wenzake walipoanza kumsaidia, wanasesma "Watanzania wameingia mpaka Mbarara wako maili 20 katika Mbarara!" Uongo mtupu, wananchi, hatukuingia Mbarara. Wanasesma, "Wamekwenda maili 20 kuelekea Masaka". Hata kidogo, wananchi, hatukuingia Masaka. Lakini kuchapwa alichapwa!

Hali ya sasa ilivyo. Hali ya sasa ni kwamba Amin na watu wake wamefukuzwa kabisa katika eneo letu. Hawamo kabisa! Vijana wetu wameishakalia sehemu zote zile ambazo ni muhimu Kaskazini ya mto. Hiyo ndiyo hali yenye. Lakini ninaposema hivyo, sisemi kwamba sasa mashambulizi yamekwisha, sitaki mnielewe vibaya. Nasema sasa hivi askari wa uvamizi wamefukuzwa kabisa kutoka eneo la Kagera. Vijana wetu wameshashika sehemu zote muhimu Kaskazini ya mto na wanaimarisha ulinzi wa eneo hilo. Lakini nataka mnielewe vizuri, hiyo sio kwamba maana yake sasa mashambulizi hakuna; si kweli hata kidogo.

Si kweli kwa sababu mbili. Kwanza bado

Amin anapenyeza penyeza watu, wanaingia katika eneo hilo na kufanya jeuri kidogo. Nadhani vile vile vijana wetu wanaendelea kufagia-fagia watu mmoja mmoja ndani ya msitu. Hiyo ndiyo sababu ya kwanza, sababu ndogo zaidi. Lakini sababu ya pili, kubwa, kwa nini matatizo yetu hayajaisha, ni kwamba analeta askari mpakani, anazidi kuleta askari kwa wingi mpakani.

Sasa sababu za kuleta askari mpakani zinaweza zikawa mbili. Kwanza inaweza ikawa ni hofu; anaogopa. Anaweza akawaza, "Watanzania baada ya kututoa katika eneo lao sasa wanaweza wakaingia kushika eneo letu; kwa hiyo lazima tukae tukijihami". Inawezekana hiyo hofu ya kudhani kwamba Watanzania watashambulia, wataingia Uganda, ikawa sababu moja. Sababu ya pili, inawezekana, ni kutaka kutushambulia tena. Maana hata katika kelele zake zile alizotawanya dunia nzima, "Mshikeni huyo ama sivyo nitampiga", alisema, "Watanzania wanani shambulia, wakiendelea namna hiyo mimi nitatekeleza hatua yangu ya pili ya uvamizi wa Tanzania". Alitamka hiyo hatua yake ya pili ya uvamizi wa Tanzania.

Nasema ni vigumu sasa sisi Watanzania, katika hali hii ya leo, tupuuze kitisho chake hiki, kwamba anakusudia kutekeleza "hatua yake ya pili" ya uvamizi wa Tanzania. Huko nyuma nimepuuza. Huko nyuma amekuwa akisema, "Nitafanya hivi", tukampuuza, tukam-

wita mwenda wazimu. Hata tarehe 9 Oktoba alipotamka, mkasema, "Mzee, tuendelee na shughuli zetu". Kumbe anajiaandaa kuivamia nchi yetu!

Sasa hawez tena atamke kwamba anajian-daa kutekeleza hatua yake ya pili" ya uvamizi ya Tanzania, halifu sisi Watanzania tupuuze, tuseme, "Mwongo huyu, ni mwenda wazimu". Hatuezi kumhesabu kwamba ni mwenda wazimu. Tukimhesabu kwamba ni mwenda wazimu, dunia itaamini kwamba sisi sasa ni wenda wazimu. Kwa hiyo, nasema, ingawa tumekwisha kumtoa katika eneo letu, hatuezi kusema kwamba mambo yamekwisha. Hayawesi kwisha madhali anao watu wake pale mpakani na bado anayo shabaha hiyo. Hajakanusha kuitaka sehemu ile ya Kagera, Sisi tumemtoa; lakini hajasema kwamba haitaki sehemu ile ya Kagera.

Zimenijia nchi za Kiafrika hapa na kuniambia, "Mwalimu sasa acheni mapigano haya hizi ni nchi mbili za Kiafrika kwa nini mnapi gana". Sasa mimi nimewaambia wenzangu, "Tazameni, wenzangu, mimi ugomvi sikuuanza, kauanza huyu mwenda wazimu. Sasa huyu mwenda wazimu. Sasa kama kweli mnataka ugomvi huu uishe, tusaidieni; wasaidieni Watanzania ugomvi huu uishe. La kwanza, lazima mlaani kitendo hiki alichofanya huyu mtu; mkilaani mksema, "Wewe mtu mbaya: kwenda kuivamia nyumba ya mwenzako

na namna hii ni vibaya". Lazima kwanza mseme hivyo. Pili, mnamwambia mtu huyu yale madai yako kwamba sehemu ile ni yenu sharti uyafute hadharani. Tatu, madhara ambayo mmeingia Tanzania, mkayafanya, lazima kabisa myafidie madhara yale.

Sasa mkisha kumlaani kwanza; mkamlazimisha aseme kwamba hataki tena sehemu yoyote ya Tanzania, mkamfanya angalau aseme atafidia madhara aliyofanya, nasema ingawa mtu mwenyewe ni Amin, ahadi yake haina maana, sasa mtakuwa mmepeata sauti ya kuniambia jambo lo lote. Tunajua ahadi yake ya kusema "Kagera hiyo siitaki tena haina maana kwetu. Tunajua sisi haina maana, mtu huyu ni mwenda wazimu, neno lake halina maana. Hata hii ya pili ya kuahidi kulipa, tunajua vile vile haina maana. Ahadi inayoaminika ni ahadi ya mwungwana; huyu si mwungwana.

Kwa hiyo, ingawa kusema "Hاتuitaki Kagera tena", au, "Tatalipa", ni kauli ambazo haziaminiki, kwa sababu ni kauli zinazotoka kwa Amin, lakini wakati huo huo mmekwisha kulaani kitendo chake alichokifanya, sasa mkaigeukia Tanzania. Hapo sasa mnaweza kuniambia, Tazama, Mwalimu. Mtu huyu tumeshamlaani kwamba kitendo chake hiki kibaya. Pili, tumemwambia aseme, dunia nzima isikie, kwamba hadai tena sehemu yo yote ya Tanzania. Tumemwambia aseme, dunia nzima

isikie, kwamba kama amefanya madhara, atalipa. Sasa tufanye nini zaidi? Na nyinyi kwa nini mnataka kuendelea zaidi?" Nasema angalau hapo mtakuwa mmepeata sauti ya kuniambia jambo lo lote. Lakini bila hivyo hamna sauti ya kuniambia.

Nchi yenyenye kauli ya kuniambia cho chote ni nchi ambayo imekwisha laani kitendo chake. Nchi ambayo hajalaani kitendo cha Amin haina kauli ya kuniambia kitu, itaniambia nini?

Kwa hiyo, hiyo ndiyo hali iliyopo. Mtu anachosema tu ni kwamba atatekeleza "hatua yangu ya pili" ya uvamizi wa Tanzania. Sasa mtu wa namna hii la kumfanyia ni kujandaa zaidi na kumpiga vizuri sana. Na hiyo ndiyo hali yetu; hali yetu ya sasa ni kama hivyo nilivyo-waelezeeni. Lakini tunajua mtu huyu shabaha zake hazijesha bado. Kwa hiyo tutajiandaa na kama hapana budi tutamchapa zaidi.

Asanteni sana, wananchi.

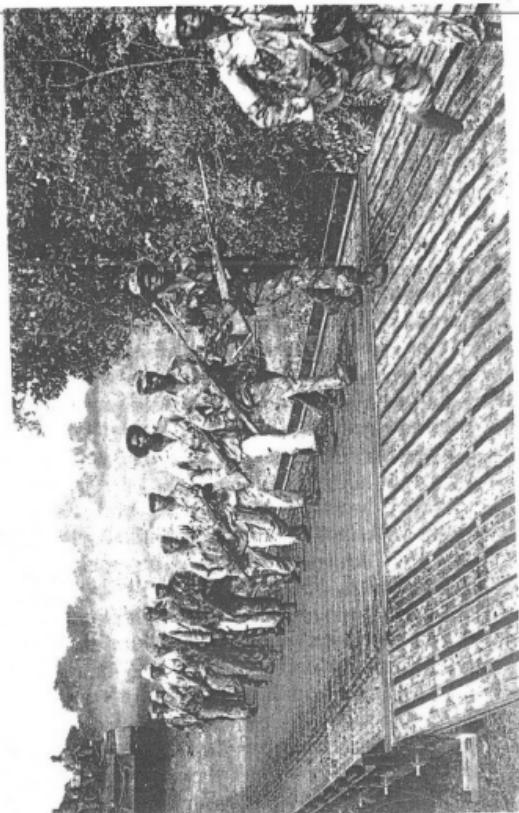
3 Kumkemea Mwizi

Hotuba iliyotolewa tarehe 28, Februari, 1979

Ndugu Wananchi,

Nawataka radhi kuwasumbueni tena. Nilidhani ni vema niitumie nafasi hii kueleza hali ya mgogoro wetu huu unaoendelea na jirani yetu. Na hasa nilitaka kuwatoeni wasiwasi, kutokana na maneno mengi mengi yanayosemwa-semwa sasa hivi. Nilidhani nitumie nafasi hii, ili hata kama siwezi kuwatoa wasiwasi kabisa, angalau niwapunguzieni wasiwasi.

Kwanza nataka kueleza msimamo wetu juu ya jambo la usuluhishi. Sasa hivi ziko jitihada za usuluhishi; na jitihada hizi zimekuwapo wakati wote. Tangu mgogoro huu uanze, zimekuwako jitihada za usuluhishi, na mimi nimekuwa nikieleza-eleza matatizo yetu juu ya usuluhishi. Sasa uko uwezekano wa kutoleweka, na mimi nahofu uwezekano huo uko, na kwa hiyo ningependa kueleza ili isiaminike hivyo. Maana inaweza ikadhaniwa kuwa Tanzania haitaki suluhu; uko uwezekano wa kudhaniwa kwamba Watanzania ni wagomvi, hawataki suluhu. Watu wanaweza kudhani kwamba Mwalimu ni mkorofii, hataki

suluhu; anayetaka suluhu ni Amin.

Sasa nataka niwaeleze kwamba hivyo si kweli hata kidogo. Si kweli kwamba hatutaki suluhu. Tulichosema tangu mwanzo, na am-bacho tunakisema hadi sasa, ni maelezo ya msimamo wetu juu ya suluhu. Tumeeleza msimamo wetu kwanza kwa wasuluhishi, hasa wa OAU, juu ya kitendo chenyewe kilichoanzisha mgogoro. Nasema wasiwasi wetu si juu ya suluhu yenyewe, la; ni juu ya msimamo wa wasuluhishi wenyewe, na hasa OAU, juu ya chanzo cha mgogoro huu ambao wangependa kuusuluhisha. Pili ni msimamo wa mwenzetu huyo ambaye tunataka kusuluhishwa naye. Hayo ndiyo niliyokuwa nayasema, kwa niaba yenu, na nitaeleza sasa hivi kwa nini tumekuwa na msimamo huo na kwa nini tutaendelea kuwa na msimamo huo, ikiwa hali yenyewe haitabadilika.

Kwanza juu ya OAU, nasema hivi. Kama jirani yako amekuibia, ameingia katika nyumba yako akaiba, kwa desturi mwizi huyu akipata nafasi atakimbia, kwa sababu amekwisha pata lile analolitaka. Wewe utajitahidi kumkimbiza. Sasa mtu asiyejua chanzo cha kumkimbiza huku, akija akaingilia tu hapo katikati, akasema, "Huyu unamkimbiza kwa nia ya ugomvi; simama!" Akakusimamisha. Kitendo chake cha kutomkimbiza mwizi kinamsaidia yule mwizi. Ijapokuwa anaweza kusema kusuluhu, lakini kwamba kitendo hicho ni cha suluhu, lakini

suluhu hiyo ni kumsaidia yule mwizi, kumpa nafasi akimbie na mali yako. Ama kama msuluhishi huyo anawakuta mmeshikana hasa, wakati mnapigana ngumi, mali yako anayo mwizi mfukoni. Lakini ye ye msuluhishi, anasema, "Mimi kazi yangu ni usuluhishi tu, jingine sijui", basi atakuwa anamsaidia mwizi. Kwa kujitahidi kupita katikati yenu, kuwaachanisha ninyi mnaogombana; kwa kufanya hivyo mwizi ataondoka, na ile mali yako atakwenda nayo. Ukimwuliza msuluhishi huyo, "Bwana we, vipi mali yangu?" Atakujibu, "Mimi msuluhishi!" Lakini ukimwambia msuluhishi, "Ugomvi huu unaujua hasa mwanzo wake? Huyu ana mali yangu, bwana!" Msuluhishi anasema, "Katika jambo hili la mali mimi simo". Wewe mwenye mali itakulazimu kumwambia, "Kama wewe humo, bwana, niachie, maana namweza huyu".

Kwa hiyo katika jambo hilo la ugomvi wetu na Amin, nasema tunachokisema ni msimamo wa OAU, siyo ule usuluhishi; usuluhishi nitakataaje?

Ninapokea wajumbe hapa, nimepokea wajumbe wengi kabisa, wajumbe wa nchi mbali mbali za Umoja wetu. Wamekuja nimekaa nao, nimezungumza nao. Na nimewaeleza namna ya kuweza kusuluhisha, kuleta suluhu ya kweli. Kwa hiyo kwanza kwa jambo hilo la msimamo wa OAU, nimesema, Tusaidieni na sisi kulimaliza jambo hili. Katika kusaidia jambo

hili watambue kwamba kuna kosa limefanyika hapa: kwamba katika nchi mbili hizi, Uganda na Tanzania, nchi moja imekosa na nchi nyingine imekosewa. Watambue hivyo, waseme hivyo; na iwe waziwazi kabisa. Na hasa kwa suluhu, hapana sababu hata ya kutafuta ushahidi kwa sababu huyu aliyeiba kasema, "Nimeiba". Amesema, "Nimekwenda, nimeingia katika nyumba hii; nimeivunja na mali nimechukua, na tangu leo mali hii ni yangu". Hakuna ubishi. Nimeiambia OAU, Tunachowaombeni mkemeeni huyu, mseme wizi ni jambo baya.

Nilitaka waeleze kwamba Amin kwa kuivamia Tanzania umeikosea kwanza Tanzania, pili umeikosea OAU yenye; kwa hiyo tunakukemea hivyo kwa sababu umevunja misingi ya Katiba ya OAU. Nimewashi OAU waseme hivyo lakini hawasemi. Huu ni mwezi wa nne sasa. Wananiambia, "Lakini unajua OAU ina matatizo sasa ya kuita mikutano; siyo rahisi kuita mikutano ya OAU". Nimesema, "Vema," na kuwaliza kwamba kwa kitendo hiki cha nchi moja kuvamia nchi nyingine ya Afrika kweli hatuwezi kuita mikutano wa OAU? Nimesema tuite mikutano, kikao cha harakaharaka, si lazima kuita kikao cha Wakuu wa Nchi, bali tunaweza kuita kikao cha Mawaziri. Hajafanyika hivyo.

Mpaka mgogoro ulipoendelea, na zikaanza mvua za rasharasha. Mwenzetu akaanza kulia,

na akakipeleka kilio chake OAU. Ukitwa mukutano wa Kamati ya Usuluhishi. Sisi tulipoomba mukutano, tukaambiwa kuna ugumu. Sisi tulipotaka mukutano, haukufanyika; lakini mwizi huyu anataka mukutano, unaitwa. Tulijiuliza tufanyeje? Tusiende au twende? Tukasema kwa nini tusiende? Maana tulitumaini kwamba haidhuru nani kauita mukutano huo, bado utasuluhisha. Tunachotaka sisi ni kauli; tunataka mahala ambapo inaweza ikatoka kauli hii ya OAU. Kwa hiyo sasa hivi Waziri wetu wa Mambo ya Nchi za Nje yuko huko Nairobi. Kiko kikao; tumekwenda huko. Na bado tunaomba kwamba, madhali sasa Kikao kipo, kinakaa, tunaamini kwamba OAU itatusaidia. Iseme kwa Uganda kwamba ugomvi huu usingekuwepo ila kwa sababu ya ninyi kuivamia Tanzania; mkajaribu kuchukua Tanzania na kuikalia, kuifanya sehemu ya Uganda; na kitendo hicho ni kinyume kabisa cha Sheria za Dunia na Katiba ya OAU. Tilitaka OAU waseme hivyo; watoe kauli ya haki kabisa kusema hivyo.

Baada ya kusema hivyo, tulitaka waiombe Uganda kwanza ikane madai yake, waseme, "Sisi hatudai tena sehemu ya Tanzania." Waseme hivyo. Mwizi huyo lazima aseme, "Siibi tena!" Na hawa wanaosuluhisha lazima wam-wulize mwizi, "Je utaiba tena, au huibi?" Hamwezi mkasuluhisha kwa maana ya kwamba kesho na kesho kutwa anaweza akaiba tena.

Hata kama akiiba, lakini kwa leo hii mnataka aseme, "Siibi tena." Uganda ituambie, "Sina madai ya nyumba hiyo; nyumba hiyo si yangu, sina madai, hakuna kitu ndani ya nyumba hiyo ambacho ni changu." Maana madhali ulikwisha sema katika nyumba hiyo. "Nyumba ya jirani kuna mali yangu," ulikwisha sema hivyo, sasa ni lazima uikanushe kauli hiyo. Useme, "Ndani ya nyumba hiyo ya jirani sina ninachodai." Uganda lazima iseme hivyo, haidai Tanzania kitu cho chote. Lazima waseme hivyo.

Pili madhali Uganda waliingia, wakavuruga-vuruga ndani ya nyumba yetu, wamevunja vitu, na vingine wamekimbia navyo, lazima angalau waseme, "Tumevunja vitu humo, vingine tumekimbia navyo; tutalipa." Kusema lazima waseme; sasa kama watalipa kweli, au hawatalipa hilo ni shauri jingine. Maana inataka uwezo wenyewe wa kulipa. Umevunja mali ya watu, halafu unasema nitalipa, kiasi ulichovunja huko ndani unajua thamani yake? Lakini kusema lazima useme kwamba utalipa; lakini uwezo wa kulipa ni shauri jingine. Ndiyo tuliyoyaomba hayo.

OAU haiwezi kusema tumeiomba jambo liliilo haramu. Mimi nasema ni halali. Kunyamaza ni haramu. OAU kunyamaza ni haramu; kusema ni lazima, na ni halali kabisa. Katika kitendo cha nchi moja kuivamia nchi nyigine, kinyume cha Katiba ya OAU, kinyume cha sheria za Dunia, OAU kuiambia nchi

iliyofanya hivyo kwamba kitendo hicho ni haramu ni jambo la halali kabisa.

Ingekuwa jambo hili la nchi moja kuvamia nchi nyigine tumelipeleka katika Umoja wa Mataifa, hivi sasa wangkuwa wanazungumza habari za uvamizi huu. Umoja wa Mataifa hauwezi kusema, "Sisi katika jambo hili hatuna la kusema." Nchi mbili zinaposhitakiana, moja inasema nchi hii imetuvamia, kinachotafutwa na Umoja wa Mataifa ni ushahidi wa kuvamia. Hamwezi kusema, "Hatuhusiki." Umoja wa Mataifa hauwezi kusema hivyo. Sheria za dunia ni kwamba kama nchi moja inaivamia nchi nyigine, United Nations haiwezi kusema hatuna neno la kusema, labda kama ugomvi huo haukupelekwa mbele yake. Lakini ukishafika, lazima waseme neno.

OAU, kwa kukataa kulaani uvamizi, anatiwa moyo mwizi. Kunyamaza kwa OAU kunamtia moyo mwizi; kunamsaidia mwizi. OAU haina jeshi; OAU ina kauli tu. OAU ingekuwa ina jeshi, tungetazamia kwamba nchi moja inapovamiwa hivi, nchi iliyovamiwa itakuwa na haki kudai mbele ya OAU kwamba imevamiwa kinyume cha kanuni za OAU. Na nchi hiyo iliyovamiwa itakuwa na haki kusema, "Tusaidieni, tumtoe mvamizi huyu." OAU haina jeshi la namna hiyo. Lakini bado ina Katiba yake, ambayo inataka ilindwe. OAU inailindaje Katiba hiyo? Inailinda kwa kauli tu. Huyu anayevamia anakemewa; anakemewa na

OAU. OAU inamwambia, "Umfanya vibaya wewe". Kwa hiyo kesho na kesho kutwa kila atakayeama kufanya kitendo cha kuvamia nchi nyingine, anajua atakemewa. Ukiogopa hata kule kukemewa, umejivua silaha ya pekee uliyo nayo. Kama huna la kufanya, basi afadhali sema huna.

Sasa kama nchi iliyovamiwa yenye we ina uwezo wa kumkemea huyu mvamizi basi afadhali iachwe imkemee. Siyo ninyi mshindwe kumkemea huyu, halafu mumzuie huyu mwenye kuibwa kumkemea mwizi wake. Au akianza tu kumkemea mwizi wake, ninyi muwe mmepata kauli ya kumkemea ye! Mwizi hamkumkemea, huyu anamfukuza mwizi wake, anamshika anampiga kakoffi kamoja tu, ninyi mnakemea huyu mwenye kuibwa.

Basi hayo ndiyo mazungumzo yetu na OAU. Matumaini yangu ni kwamba yatakubalika. Matumaini yangu ni kwamba kwa kweli OAU itakielewa kilio chetu hiki, watusaidie kwa kauli tu ya kumkemea Amin. Nani atasema, jamani, "Tanzania wanaomba jambo la ajabu sana la kumkemea mvamizi". Nani atasema, "Tanzania hawa wanadai jambo gumu kweli eti wanatudai tumkeme Amin kwa kuvamia nchi yao na kuchukua kipande kile na kusema sasa ni mali yake.

Kwa Sheria ya OAU kumkemea mvamizi wa namna hii ni haramu, ni jambo gumu!" Ugumu wake nini hasa? Bila kukemewa, mwizi

anatiwa moyo, na anaweza akasema kumbe na kesho nikipata nguvu, naweza nikarudia, kwani hata kule kukemewa sitakemewa.

Kwa hiyo nasema wenzetu wanakaa na hilo tu, ndilo tunaloomba. Wamkeme huyu waziwazi kabisa, dunia nzima ijue kwamba wavamizi katika Afrika hukemewa. Ingekuwa ni nchi nyingine ya nje imeivamia nchi yangu, sasa OAU kumbe wangenyamaza. Tuache Uganda; ingekuwa nchi moja ya Makaburu imenivamia hapa, hivi OAU ingenyamaza kimya kabisa! Ama hiyo wangeikemea? Kwa msingi gani? Makaburu wakinivamia, wanaweba kukemewa; ila nchi ya Kiafrika ikinivamia haikemewi. Kwa msingi gani? Uvamizi ni uvamizi tu. Hakuna kusema huyu aliyevamia ni wa rangi yangu. Mwizi ni mwizi tu; hakuna mwizi mmoja wa rangi yako, na mwizi mwingine wa rangi nyingine. Vipi iwe mvamizi huyu hawesi kukemewa? Hilo ndilo tunaloomba, hatuombi zaidi ya hapo.

Baada ya hapo tunataka huyu mtu atoe ahadi, na tunasema hata kama ahadi hizo akizitoa pengine hazitakuwa na maana, lakini zitakuwa na uzito. Akisha kuzitamka zina uzito. Amin atamke wazi, aseme, "Mimi sitaki tena nchi hiyo, sidai sehemu yoyote ya Tanzania tena! Na niko tayari kulipa". Akiisha tamka hivyo OAU wanaweba kutuambia, "Mwalimu, wewe unataka nini zaidi; unachotaka hasa zaidi ni nini?" Sisi tumemkemea mwizi wako, unajua hatuna zaidi ya kufanya isipokuwa kumkemea. Ameahidi hadai tena sehemu ya Tanzania na

ameahidi kulipa. Wewe unasema hawezি, tena mwongo, lakini hata waongo hugeuka wakishapata funzo. Sasa si basi!"

Na sisi itakuwa vigumu kweli kusema isiwe basi. Kama mtasema, "Lakini Bwana unajua, mtu huyu haaminiki, mtaulizwa na OAU, Watanzania tutaulizwa "Sasa mnataka kufanya nini zaidi?" Mtajibu vipi? Mtasema kwamba tunataka kumfuata? Mumfuate wapi?

Hivi sasa Amin anasambaza uwongo, na ninawaonya marafiki zangu wasije wakakubali uwongo huo mwingine. Amin anaeneza uwongo huu, anasema, "Watanzania wanataka kuning'oa." Sasa nasema hivi. Amin huyu Serikali yake siipendi. Lakini sasa nimeishi naye miaka minane, nimekaa na Serikali ya Amin, na kusema nimemsema hivi hivi. "Serikali hii mbaya, Serikali ya mwuaji hii, imeua watu wengi zaidi kuliko ya Makaburu." Nimesema wakati wote, sijaacha kusema. Sasa kumbe kama nilikuwa na nia ya kuing'oa, hii miaka minane nilikuwa nangojea nini? Basi nilikwenda mwezi wa Oktoba nikamnong'oneza Amin, nikamwambia, "Amin we, unajua nataka kukung'oa mimi, lakini kisingizio sina. Kwa nini usivamie kwetu? Ukituvamia tu basi sasa nitakuchapa nitakung'oa." Nani anasema kama nilikuwa ninatafuta kisingizio ndio nimng'oe. Hili ni la uwongo, la kusema kwamba sisi tunataka kumng'oa.

Sisi tulikuwa na shabaha hii moja.

Shabaha yetu ilikuwa ni kumtoa Tanzania. Ameivamia nchi yetu, shabaha yetu ni kumtoa. Mimi nilianza kuwa Mshauri wa Amin. Nilikuwa nawatuma watu nawaambia, "Nendeni, mwambieni Amin aseme kuwa hataki sehemu ya Tanzania tena; na atalipa". Mwambieni aseme, "Hizo hasara nilizofanya naiomba OAU mwende huko mzitazame-tazame hasara hizo ni kiasi gani, baada ya hapo nitalipa". Aseme hivyo. Akisha sema hivyo mnigeukie mniambie: "Sasa Mwalimu unataka nini?" Itakuwa sina jibu kabisa. Na hasa tutakapokuwa tumekwisha kumtoa katika mipaka yetu sisi. Watasema, "Sasa mtu huyu hayuko katika mipaka yenu na, mmekwisha mto. Amekwisha sema hataki tena sehemu ya Tanzania; anasema yuko tayari kuwalipa. Hivi mnataka nini zaidi ya hapo?" Ningekuwa sina la kufanya.

Ila ninajua ninyi Watanzania mngekuwa bado hamjaridhika na mimi ningejua ninyi Watanzania hamjaridhika. Lakini ingekuwa lazima niwafuate, niseme, "Jamani, mimi najua hamjaridhika, lakini kumbe tufanyeje?" Ningekuja tu ningewaambia hapa hapa, "Jamani mtu huyu tumemtoa ndani ya mipaka yetu. Sasa amekwisha laumiwa; amekwisha kemewa na OAU. Amekwisha tamka, anasema hataki tena sehemu ya Tanzania; na pamoja na uwongo wake anasema atalipa. Lakini sasa tunabanwa na wenzetu, tuache; kumbe

tusipoacha tunatafuta nini?" Ningewageukia; ningewajieni nikasema hivyo hivyo.

Lakini ninajua Watananza wasingeridhika. Kwa nini? Kwa sababu mshenzi huyu ameingia katika nchi yetu. Amevurugavuruga nchi, amepigapiga, na ameua watu. Amevunja nyumba, na mali, na nyingine amekwenda nazo. Mwizi hatoki nje tu, halafu anasema yuko nje. Kuwa nje inatosha? Uingie ndani ya nyumba yangu, uvuruge vuruge, halafu baada ya hapo unasema, "Jamani, lakini nimeshatoka!" Lakini mimi nasema tungefkishwa hapo ningekuwa sina la kufanya. Mimi ninajua matatizo yote haya, lakini nikatoa mashauri haya.

Amin, badala ya kufanya hivyo, anatutisha. Anaendelea kututisha, kututisha, kututisha. Ndio maana nikawaambia vijana wetu mchapeni kidogo. Ndipo nikaruhusu zinyeshe kidogo zaidi. Sasa zimenesha. Was wahili wanasema mvua unayoisifia imekunesha.

Kwa hiyo kabisa narudi pale pale. Huyu mtu tumemtoa katika nchi yetu. Alipoendelea uchokozи wake tumeruhusu zinyeshe. Aseme tu, aseme hilo analosema. Ugomvi wetu hakuna, ila hayo ninayoona. Kumng'oa si kazi yetu; sisi hatuna shabaha ya kumng'oa, ingawa nitafurahi kabisa aking'olewa. Maana dunia nzima itajua Mwalimu sasa ameanza kuongopa nikisema eti nikisikia kuangushwa huko mimi nitalia! Nikisikia ameangushwa nitafurahi tu.

Lakini kazi ya kumwangusha si yangu wala si ya Jeshi la Tanzania, ni kazi ya wananchi wa Uganda. Kazi yangu ilikuwa ni kumtoa nje ya mipaka yetu na hasa akifanya ukorofii zaidi ni kumpa adhabu kidogo. Kazi ya kumng'oa ni ya Waganda wenyewe.

Kwa hiyo narudia. Tumetoa masharti matatu. OAU wamkemee huyu. Halafu ye ye aseme hadai sehemu ya Tanzania. Na tatu aahidi kulipa. Ndivo nilivyokuwa ninasema siku zote. Lakini juzi nimewaambia ndugu zangu wa OAU, nikasema hivi. Huwezi kuwa una jirani yako na ukaahidi kwamba tangu leo tutaishi kwa amani kabisa, lakini inapokuwa huyo jirani yako akgombana na mkewe anakusingizia wewe! Wewe ulikuwa hupo, huna habari; umekuja unakuta kumbe jana usiku aligombana na mkewe. Sababu ya kugombana hata hujui. Anakuambia, "Ni Abdallah tu, ndiye anayeleta ugomvi huo nyumbani kwangu!" Siku nyingine anagombana na watoto wake au kwa ulevi wake mwenyewe, au kama mtu ye yote anavyogombana na watoto. Akisha gombana tu, anajua mwenyewe sababu za kugombana na watoto hao, anasema mimi niisingegombana na watoto hawa isipokuwa ni Abdallah tu. Sasa jirani wa namna hii, kuna mawili: ama aache kukusingizia, ama uhame.

Kwa sababu kwa kweli ikiwa ataendelea namna hiyo, wewe uahidi nini? Wakufuate watu kwako na kuja kusema huu ugomvi baina yako

na Abdallah lazima uishe. Utasema, "Mnakuja kwangu kwa nini; nendeni kwake msije kwangu. Yeye kila akgombana na mke wake anasema ni mimi. Sasa mimi mnaniifaata nije nifanye nini! Akiwa na ugomvi wa nyumbani mwake anasema ni mimi tu siku zote, mimi nifanye nini?" Ninasema afadhali mtu jirani, unawenza ukahama. Unawenza kusema, "Jamani mimi nahama hapa, mtu mwenyewe mlevi". Lakini nchi itahama kwenda wapi? Tanzania tuhame tumwache Amin hapa, twende wapi? Ningekuwa na uwezo kumhama ningemhama mtu huyu, maana najua ana ugomvi nyumbani; na sababu za ugomvi wake anazijua vizuri wala haziishi. Kwa hiyo tunamwomba, wala hatutani, na tunawaomba wenzetu wasema hivyo: Ugomvi wa nyumbani kwake asitusizingizie.

Kwa hiyo nataka kumalizia kwa hilo. Amin sasa hivi amekabiliwa na magomvi haya mawili. Mimi nasema kuwa ugomvi wa kwetu akipenda utakwisha kesho. Amin amekabiliwa na magomvi mawili. Moja analo wakati wote. Anachinja wananchi wa Uganda pamoja na askari wake mwenyewe. Tangu ameingia katika nchi anachinja watu pamoja na askari: wanajeshi wake mwenyewe. Akiamua tu, anawachinja, na dunia inajua, siyo kwamba ninamsingizia. Na wanajeshi wake wanajua hivyo, maana ndio wanaochinjwa. Akibaki anajua amebaki tu, lakini zamu yake hajui

itakuja lini. Anao ugomvi wake mwenyewe na huo tulikuwa tunaujua siku zote. Kama asingetuingilia, ugomvi huu wa pili usingetokea. Alitungilia, ndipo akazua huo wa pili. Wa kwake upo, amekuwa nao wakati wote, bila sisi na ataendelea nao wakati wote bila sisi. Huo ni ugomvi wake yeye, baina yake na watu wa Uganda.

Ninalopenda kulisema, na napenda kulisema wenzangu wanielewe, ni hili. Mimi sina haki, Tanzania haina haki hata kidogo kujaribu kumng'oa Amin, au kung'oa serikali yo yote. Hatuna haki hiyo. Maana nikikubali tuna haki hiyo sasa nasema nchi nyininge nazo zina haki ya kuja kung'oa yetu. Mimi sina haki ya kung'oa serikali ya Amin; na serikali nyininge yo yote ya Afrika au duniani haina haki ya kwenda kuing'oa serikali ya Amin. Hili ni jambo la msingi. Pamoja na kutokumpenda Amin (na simpendi kweli) lakini sina haki hiyo. Serikali ya Tanzania haina haki kuingia Uganda kwa sababu ya kwenda kumtoa Amin, hatuna haki hiyo. Serikali ya Amin ni serikali ya kishenzi. Watu wa Uganda wana haki, ambayo watu wengine mahali pengine duniani wanayo, kujaribu kumng'oa Amin. Narudia wakati wote maneno hayo, na wala si mara yangu ya kwanza kusema hivyo.

Wafaransa kama hawaridhiki na Serikali yao wanaweza wakavumilia. Wakavumilia, wakavumilia, lakini utafika wakati kwa

Wafaransa watasema: "Potelea mbali tutaing'oa". Wakaing'oa. Waingereza nao wanavumilia Serikali yao mbovu wee, mpaka wanasesma: "Hapana jamani, tumechoka sasa, hatuwezi kuvumilia zaidi, tuing'oe." Wakaing'oa. Dunia inashangilia, inaandika vitabu, inatueleza jinsi walivyojikomboa Waingereza hao na jinsi Wafaransa walivyojikomboa. Nimesoma yote hayo katika shule. Marekani walichoshwa, wakashika silaha wakaitoa serikali yao Warusi wamefanya, Wachina wamefanya. Juzi Iran wamefanya. Iran wamevumilia, wamevumilia, wamevumilia wakachoka, wakasema, "potelea mbali". Wamemng'oa yule Shah. Mimi ninawapa pongezi wananchi wa Iran; ni haki yao. Kila nchi ina haki, kila mwananchi ana haki ya namna hiyo.

Hawana haki ile kwa nini? Serikali ni ya watu walioko pale. Kama inawaridhisha, vyema; lakini kama haiwardhishi, mpaka wanakaa watu kama vinyama ndani ya nchi yao, unafika wakati binadamu wanasesma: "Sasa kama hatukushika silaha hatuwi watu tena, wala hatuwezi kujihesabu tena katika nchi yetu. Sasa shika silaha, tunatoa." Nasema haki hiyo wanayo, siyo wa-Iran tu, nasema wananchi wa Uganda wanayo; na Watanzania wanayo.

Kama Watanzania wanafika mahali wanasesma: "tumechoka sana, maneno mengi, tunaishi katika nchi yetu wenyewe, tunaishi

kama vinyama-nyama hivi, tumechoka. Tukifanywa hivi vinyama katika nchi yetu, anatufanya nani mnyama katika nchi yetu? Tumechoka". Wanasesma: "Potelea mbali". Watanzania wana haki ya kusema, "Potelea mbali", na ninasema ninasema wanaposema, "Potelea mbali," hakuna mtu wa kuweza kuwazuia, hakuna mtu mwenye haki ya kuwazuia. Hakuna mtu ana haki kutoka nje kwenda kuwazuia. Kweli hakuna nchi ina haki ya kwenda kuing'oa serikali ya Amin; lakini pia hakuna nchi ina haki ya kuwazuia wananchi wa Uganda kuing'oa Serikali ya Amin. Hii ni haki ya kila watu katika nchi yao.

Litakuwa jambo la ajabu sana kama Umoja wa Nchi Huru za Afrika utawazuia wananchi wa Uganda wasiing'oe serikali wasiyoipenda. Sasa hivi hizi serikali za Kusini ni za Wazungu, na Makaburu. Kwa hiyo Waafrika wa Namibia na wa Rhodesia na Waafrika ya Kusini wanaweza kuitumainia OAU. Wanaweza wakalia, "Jamani tunaumia," na OAU inaweza ikawasikiliza. Kama ina jambo la kuweza kufanya itaweza kufanya; kama haina angalau itapitisha azimio tu la kuikemea serikali ya Makaburu.

Waafrika wa serikali ya nchi inayojitawala hawana. Wanaweza wakachinjwa kama nguruwe, hakuna sauti itakayotoka mahali po pote kuwasemea. Hakuna. Haya yanafanyika katika Afrika na tunaona wanachinjwa

Waafrika. Lakini hakuna sauti, labda Umoja wa Mataifa unaweza kuchukua jukumu hilo. Labda waende United Nations. Lakini OAU hapana. Hawawezi watu kwenda katika OAU, na kusema, "Jamani, nchi inaumia," au kwamba wenyewe viongozi wa OAU waseme, "Jamani lakini mwenzetu mbona anachinja watu kule!" Hata kidogo, hawafanyi. Wanasema ni mwiko kabisa kabisa wa OAU. Mimi nashangaa mwiko huu unatoka wapi? Smith akichinja watu tunampitishia Azimio, lakini Amin ye ye anaweza akachinja watu, hatufanyi kitu. Kwa nini?

Vema basi. Mimi naiona ni dhambi kubwa kutomkemea mtu anayechinja Waafrika; serikali inachinja Waafrika hatuikemei! Ni dhambi ya kutosha hii. Sasa wenyewe wakiisha sera, "Potelea mbali", waacheni basi. Hapano tena kufanya vitendo vya kumpa heshima, na kumpa nguvu mchinjaji wa watu. Heshima hiyo mnapompa, na heshima yake mwenyewe mnaona inakwenda, mnamtufutia heshima kwa nguvu kufanyaje, na ninyi mnajua akipata heshima ile na nguvu ile atawachinja watu wale zaidi?

Kwa hiyo mimi nasema, sisi tunadai hayo. Kesho unakuja Ujumbe wa OAU. Mimi ninayotaka kuona ni kwamba Amin anakemewa na OAU kwa kutuvamia sisi na kuvunja misingi ya OAU, na pili anatamka wazi wazi hadai tena sehemu ya Tanzania; na tatu,

anaahidi kulipa. Mimi nasema nikiyapata hayo nitarudi kwenu wananchi na kusema, "Jamani, masharti yale yameshatimizwa." Hata mnigenuna namna gani nitasema masharti yale yameishatimizwa; ningesema wazi wazi maana sidai jambo la ajabu.

Kwa hiyo matumaini yangu ni kwamba tutayapata hayo. Tukiyapata hayo jamaa wakishaelewa hivyo, halafu wakiondoka, tutasema, "Lakini nendeni, mwambieni. Mimi nina hakika ugomvi wake utaendelea; nisije tena nikasingiziwa kwa ugomvi wa nyumbani".

Sasa baada ya kusema yote hayo, yaliyobaki nitayasema kwa kifupi.

Mmesikia maneno mengi ya vita. Mmesikia kwamba Masaka imeshikwa, na hiyo Masaka imeshikwa na Watanzania na Marekani na Wayahudi na "mercenaries" wanaoongozwa na askari wa Uganda. Mmesikia pia kuwa Mbarara imo katika matatizo.

Halafu baadaye ikatokea kauli kwa jirani yetu kwamba Masaka tumeishika. Kulitolewa kauli kwamba tumeshika sisi, tukisaidiwa na Marekani na mataifa mengine tukaishika Masaka. Mara, nadhani ni jana, akaanza kulia, anapiga kelele akisema, "Mimi nimekwisha, watu hawa wamekuja kwa wingi sana, mvua ilikuwa kali, nimeshindwa kabisa nguvu. Kwa hiyo tunaomba marafiki po pote mlipo tuleteewe misaada, wala siyo ya silaha tu, nafikiri na watu vile vile". Nataka mlielewe hilo la kusema

na watu vile vile. "Tunaomba misaada siyo ya silaha tu, lakini na askari vile vile." Amin anaomba askari kutoka nje. Nataka hilo tulieewe maana yake.

Halafu jana ikatoka habari. Askari wake wa Masaka wanasema, "Tumechoka kuuana. Huyu mtu tangu ashike nchi yetu ameivuruga mno, halafu anatufanya sisi tunauana wenyewe kwa wenyewe. Sasa tumeacha, na kiapo kile tulichoapa kumtii, sasa tunakikana. Sasa tunamtafuta po pote alipo." Nataka hilo nalo lieleweke.

Huyu mtu ameshasema Masaka imechukuliwa, Mbarara imechukuliwa, watu hawa wanakuja kwa wingi sana; na anaomba sio silaha tu, anaomba na askari. Askari wake wamekwenda wapi? Unaweza kuomba silaha, lakini ye ye anaomba na askari kutoka nje; askari wake wamekwenda wapi? Halafu tukasikia kauli hiyo ya askari wake wanasema, "Tumeasi." Wengine tukaanza kusema, "Ala, kumbe hana askari!"

Maana mambo hayo lazima tutafute njia ya kuyaelewa. Huyu mtu anasema, "Jamani, mimi nimeelemewa huku; naomba silaha na naomba na askari vile vile." Tukashangaa huyu mtu anaomba na askari; askari wake wamekwenda wapi? Tukasikia kauli inatoka Masaka, "Mtu huyu ametuchosha, kiapo tulichokuwa tumeapa, sasa tunakikana. Sasa tunamtafuta; na askari wenzetu po pote mlipo tunaomba na

ninyi vile vile mwungane na sisi katika kumsaka." Tukaona labda ndio maana mwenzetu anasema haombi silaha tu: anaomba na askari vile vile. Pengine hiyo ndiyo maana yake.

Sasa jana akatangaza. Anasema Masaka tumekwisha ishika. Tumeishika tena. Kumbe anao askari. Sasa kama anao, tunaomba aseme; asiombe askari kutoka nje.

Pili, tuna mashaka; tunadhani jana kaongopa. Tunadhani kauli yake ya kwanza ya kuomba silaha na askari ilikuwa kweli. Ingawa amesema uongo mwingu mtu huyu, lakini kauli ya mwanzo ilikuwa ya kweli. Tunadhani kauli ya askari wale ilikuwa ya kweli. Tunadhani kauli yake ya kuomba silaha na askari kutoka nje ina maana hiyo. La sivyo, Masaka kesha ishika, sasa na apeleke watu Masaka. Maana mambo haya ya uwongo niliwahi kuyaeleza. Safari moja tumesingiziwa hapa, wakasema askari wa Tanzania wako maili ngapi ndani ya Uganda. Nikaambiliza, "Lakini ushahidi huu uko wapi?" Nikaambiliza, "Mwalimu, ushahidi uko. Vinapita hivi vianga vinavyozunguka-zunguka dunia, vimepiga picha". Nikawaambia wazitoe basi hizi picha, ya ni tuendelee kubishana watu wazima kama watoto wadogo; wazitoe hizo picha, waseme, "Hawa ni askari wa Tanzania", tena waonyeshe. Unaona uniform ya Tanzania iko hivi, na ya Uganda iko hivi; kwa picha inaonekana namna hii kama ni kweli".

Sasa lakini kwa nini tunataka

kuihangisha dunia kama wenda-wazimu. Amin askari wake wanasema wameasi; wamechoka, wanamtafuta. Na mimi nasema tusije tukasingiziwa ugomvi wa Uganda; sitaki nikasingiziwa mimi hata kidogo. Ugomvi wa Uganda sitaki tukasingiziwa sisi. Mimi nasema ugomvi wetu unaweza kwisha kesho. Mimi nangojea Ujumbe wa OAU; matumaini yangu ni kwamba ugomvi wetu wa Uganda unakwisha kesho. Lakini ugomvi wa ndani ya Uganda sitaki tukasingiziwa sisi. Sasa askari wake wamesema wanamsaka; wanamtafuta.

Sasa kama hawamtafuti, basi anao. Anatafuta askari wa kutoka nje kuja kutafuta nini, na askari wake anao! Wamesema wanamtafuta. Sasa kama si kweli, Masaka ni yake, ameishika Masaka; kama ni waongo hao waliosema kwamba imeshikwa, basi kesho na apeleke watu, waende kwa ushahidi, awapeleke pale Masaka, aseme, "Si mlisikia wajinga hawa, walisema askari wangu wameniasi miye." Ama awapeleke wakawaone hao Watanzania. Amin huyu mpaka sasa hajamshika hata Mtanzania mmoja? Hivi kweli tunaweza kuingia ndani mle, asionekane Mtanzania hata mmoja? Basi na awapeleke watu wawatafute hao Watanzania. Kusema kweli Watanzania labda tutamzuia, maana kama tupo sisi tunaweza tukamzuia kuja Masaka. Lakini walioko Masaka kumbe waongo, hao wanaosema kwamba wameshika Masaka, kumbe kesha watoa; ama kawatoa

wao, ama kama ni sisi tulikuwepo Masaka basi kesha tutoa. Sasa kesho apeleke mashahidi, kuthibitisha hayo yanayosemwa eti "watu wangu wameasi wanansaka". Maana inawezekana huyu Mwalimu Nyerere hivi sasa anatafuta kisingizio cha kusema nasakwa na watu wangu, kumbe ye ye ndiye ananisaka. Mimi simsaki. Sasa apeleke watu kesho, awapeleke kesho kwamba ni hawa. "Hao anaosema kwamba wamefika Masaka, Masaka si hii? Tuko sisi, na kikosi changu kile kilichokuwa kinasemwa kimeasi: si hiki! Kamanda wake si huyu na Kikosi chake kingine si hiki, na Kampuni si ile! Kampuni zote si hizi hapa mnaziona".

Ya nini mbishane? Watu wazima mbishane kama watoto wadogo. Amin aliwahi kuleta watu mpaka Mtukula. Tena wakawa wananikejeli. Wanakuja hapa hasa kuja kunikejeli, wanasema; "Mwalimu tumefika Mtukula". Sisi wakati huo hatuna uwemo wa kufika Mtukula. "Tumefika Mtukula, tumekuta upande wa Amin kule nyumba zote imara, upande wa kwenu huku hakuna hata kibanda, vyote vimepigwa chini". Nikawaambia, "Waambieni kwamba sisi ndio tumepega kwetu, na kule kwake tukaacha". Wakasema, "Naam". Na kukubali mnakubali. Baada ya wakati huo anasema sisi tumeingia Uganda, tumepega Uganda, tumevuruga-vuruga Uganda, halafu ndio akaanza kutufukuza. Nikawaambia,

Amelikubali hilo, kwamba tumeingia Uganda, tumepeiga, halafu tukarudi tukaanza kupiga kwetu huko? Mnalikubali hilo?"

Sasa nikawaomba, mpaka sasa kusema kweli nawaomba, kama hivyo ni kweli, kama tulilingia Uganda tukapiga, iteni mkutano: muiseme Tanzania, muilaani Tanzania. "Tanzania washenzi wakubwa ninyi mnaingia ndani ya nchi nyingine, mnakwenda mnavamia, mnapiga watu". Mtulaani sisi.

Kama kitendo hicho hatukufanya, kafanya yeye, mumlaani yeye. Mkeemeeni. Kama hamwezi kumkemea; acheni sisi tumkemee.

Asanteni sana.

4 Masharti Matatu

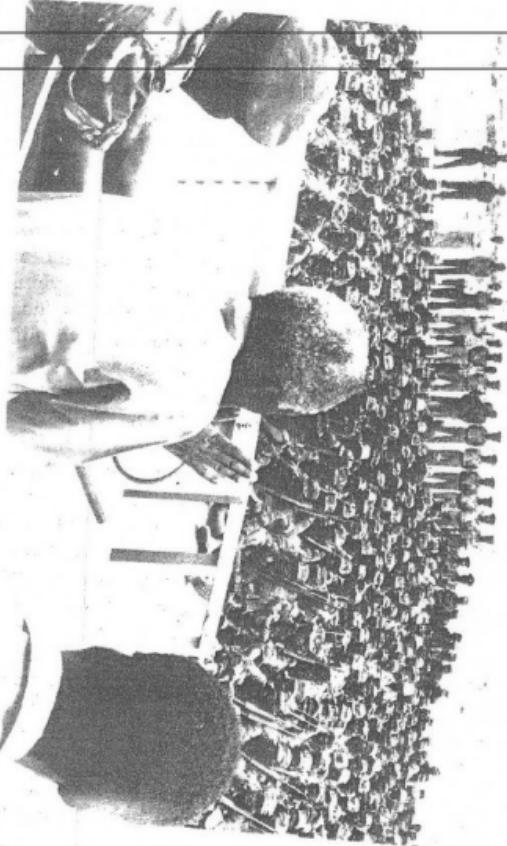
Hotuba iliyotolewa tarehe 5, Februari, 1979.

Ndugu Chairman

Kwanza ningependa kuwashukuruni viongozi wa Dar es Salaam kwa kunipatia nafasi hii tena kueleza hali ya matatizo yetu ilivyo. Kwa desturi yetu siku kama ya leo, tungekuwa tunaadhimisha mwaka wetu wa pili wa kuzaliwa kwa CCM, na kuanza kwa mwaka wa tatu. Kwa bahati mbaya, kwa sababu zinazojulikana, hatukufanya hivyo. Tulikuwa tumeisha amua hasa tusifanye hivyo. Wenzetu wa Mwanza walikuwa wanajiandaa vizuri. Hivi leo wangekuwa katika shamra shamra; nchi nzima tungekuwa katika shamra shamra; baadhi yetu sasa hivi tungekuwa hatuko hapa, tungekuwa tuko Mwanza kwa sababu ya kuadhimisha kutimiza mwaka wa pili wa CCM.

Nasema kwa bahati mbaya, kwa sababu tunazozijua hatukufanya hivyo. Kwa hiyo nilidhani niitumie siku hii ya leo kueleza tena hali yetu ya mapambano haya au matatizo yetu haya na jirani yetu ilivyo. Hali yetu hivi sasa ikoje.

Nilieleza mara ya mwisho tarehe 9 Desemba. Wakati ule nilisema kwamba baada

ya matatizo ya mwanzo yaliyo **kabiliwa** na vijana wetu, baada ya vijana kuma **Lizamatatizo** yale ya kwanza, hasa ya kutengeneza daraja pale mtoni, basi vijana walivuka. Baada ya kuvuka wakawea kuwatoa maadui kutoka katika sehemu yetu ya Kaskazini ya Kagera, ambayo ilikuwa imekaliwa na **Jamaa hao**. Nilieleza wakati ule kwamba **vijana** wetu wamevuka mto, wamewatoa maadui kutoka katika maeneo yetu, na wao **wameyashika** maeneo hayo.

Lakini nikasema matatizo **yetu bado** hayajaisha. Nilitoa tahadhari **tusidhani** kwamba kule kuvuka mto, na kuwa **toa maadui**, basi ilikuwa ndio matatizo yetu **yamekwisha**. Bado yalikuwa hayaisha, na nikae **leza sababu zake**. Nikasema sababu moja **ni kwamba** ingawa maadui katika wingi wao **tumewatoa** katika eneo la Kaskazini, lakini bad **lo inaelekea** vimo vikundi vidogo vidogo vin **awasumbua** sumbua vijana wetu. Na kwa hi **yo kazi ya** kuwatoa hao lazima iendelee. Pili, acha hao ambao wakati huo walikuwa **bado wako** kaskazini ya mto wetu, nilisema **bad o vikundi** vya adui vidogo vidogo vinatoka **a Uganda** vinaingia tena kuja katika eneo **hilo** na kuwasumbua-sumbua vijana wetu. **Kwa hiyo** wanawasumbuliwa na vikundi vya **aina mbili**. Kikundi cha kwanza ni vile vikorof **vilivyomo** mle hatujaving'oa; na kikundi cha **pili ni hawa** wanaoingia-ingia ndani ya eneo **alle** kutoka

Uganda. Hizo zilikuwa sababu ndogo zilizofanya nikasema kwamba bado matatizo yetu hayajaisha.

Lakini ilikuwepo sababu kubwa zaidi, nayo nadhani nillieleza kwamba ndio msingi wenyewe wa ugomvi ule. Nilisema ugomvi ulipoanza, wasuluhishi wakaanza, ndugu zetu, kuja na kusema, "Jamani, haifai kuendeleza vita, afadhali kuleta amani." Hatima yake nilaiwaomba jamaa hao, nikasema, "Jamani, kama kweli mnataka tufikie amani mapema, basi lazima m jitahidi kuisaidia Tanzania nayo ikubali amani. Kwa sababu bila kutusaidia tutapata taabu sana kukubali amani. Mtu huyu ameshambulia nchi yetu; amechukua eneo letu, ametamka kwa jeuri kabisa kwamba eneo hili amelichukua atalikalia na litakuwa ni sehemu ya Uganda. Sasa wenzetu mnatujia na kutuambia tutake amani, (amani tangia hapo tulikuwa tunataka; mwenzetu ndiyo kaivuruga); sasa tusaidieni basi tufike hapo ambapo hata sisi tunaweza tukakubali amani. Na mnavyoweza kufanya ni kwamba angalau na nyinyi mngetusaidia, kwa kuwa upande wetu katika kulaani kitendo hiki. Kitendo hiki ni kitendo kibaya! Basi Tanzania tutawashukuruni. Tutawashukuruni wenzetu kwamba angalau mmekuwa pamoja nasi katika kukubali kwamba kitendo hiki ni kibaya.

Lakini pili, mkamshawishi huyu jirani yetu afanye mambo mawili. La kwanza atamke

kwamba huku kudai sehemu ya **kaskazini** ya Kagera kuwa ni sehemu ya **Uganda** ni kosa! Aseme, "Nilifanya kosa, Uganda **haina** sehemu yo yote ya Tanzania." Aseme, "Tulifanya makosa, na haturudii tena kuyafanya makosa hayo, kwa maana Uganda **haina** haki na sehemu yo yote ya Tanzania; na sehemu ile ya Kaskazini ya mto wa Kagera ni sehemu ya Tanzania. Uganda hatuna madai nayo, na tulifanya makosa kuidai." Basi kwanza **atamke** hilo, kwamba amefanya kosa hilo.

Tatu, amekwisha fanya kitendo chenyewe; amevuka, amefanya madhara; ameua watu na kuharibu mali. Hawezi kulturudishia watu, lakini kajuta na amekwisha kuonyesha kwamba amejuta, kwa hiyo angalau **mumuwezeshe** kusema tu kwamba amefanya **makosa**. Aseme, "Nimeingia Tanzania, nimeua watu na nimeharibu mali; naahidi **kwamba** nitaifidia Tanzania kwa madhara hayo niliyoyafanya na yanayoweza kufidiwa." Kwa maana hawezi kufidya roho za watu! Basi angalau huyu jamaa mwezesheni aseme atafidia **kinachowezza kufidiwa**.

Kwa kweli hata akisema hivyo, kwa sababu sisi Watanzania tunamjua jirani yetu, ni mtu asiyeaminika, bado maneno yake yatakuwa hayana maana sana. Amin leo kusema, "Mimi nilifanya kosa kudai sehemu hii, **siku** nyngine siidai tena," ni maneno tu; kwa sababu anaweza akasema leo na kesho **akafanya** tena

yale yale. Lakini atakuwa amesema; atakuwa ametamka hivyo. Amin kusema, "Ndio, nimeingia Tanzania, nimeua watu, na nimeharibu mali; naahidi kulipa," si kauli ya kuaminika. Kauli ya kuaminika ni ahadi ya mwungwana; huyu si mwungwana. Lakini atakuwa ametamka.

Kwa hiyo nyinyi mnaotaka suluhu mtatwambia hivi. Tazameni, nyinyi Tanzania; mtu huyu amefanya makosa. Kesha tamka kwamba ile nia yake ya kudai Tanzania sasa hana tena. Ninyi mnasema ni mwongo; lakini kumbe angekuwa mkweli angesemaje! Na kama sasa amejuta hasa, tunajuaje; maana hata waongo hujuta. Sasa kama amejuta angesemaje; si atasema vivyo hivyo? Akisema, "Nilifanya makosa kudai sehemu ya Tanzania, sasa nasema sirudii tena," ingawa mnasema kauli hii ni kauli ya mwongo, lakini inaweza ikawa kauli ya mkweli: na sasa kaisema. Lazima nyinyi muichukue kwamba ni kauli ya mkweli, mpaka hapo atakapoivunja.

Kadhalika malipo. Anaweza akasema leo, "Nitalipa," lakini asilipe. Lakini kaahidi: kaahidi kwamba atalipa. Sasa si mtataka muda? Mnataka muda watu waje wathamini hiyo hasara iliyofanywa, wawewe kusema hasara iliyofanywa hesabu yake ni kadha, sasa huyo mtu mwone kama atalipa ama halipi. Lakini kesha tamka hivi. Kumbe mtaendelea na vita? Mnatafuta nini, naye kisha tamka? Si

mpaka hapo mtakapoona kwamba halipi? Nikasema angeyatamka haya, japo hayana maana, lakini yangekuwa yana uzitokwenu nyinyi wasuluhishi kuibana Tanzania, Amin kwa kutamka hayo angekuwa amewapeni sababu za kufanya muibane Tanzania!

Lakini pamoja na kwamba kauli hiyo haiaminiki, na kwamba yeze, mwongo huyu, angeitamka ingemsaidia, ingewasaidia ninyi kutubana sisi, pamoja na hayo hajatamka! Amegoma kabisa kutamka! Ni kauli ambayo ingeweza ikawa ya manufaa kwake kuitamka, tena naisema mimi; ni kama mimi namtafutia mkorofi huyu namna ya kusema ili ajinasue katika mtego huo alikojinasa. Mimi nawaambieni, "Nendeni mkamwambie basi, angalau aseme hivyo!" Hataki! Hasemi! Hasemi! kwamba hataidai tena sehemu ya Tanzania hiyo. Hasemi kwamba atatulipa kwa madhara aliyopata. Sio hilo tu. Sasa anayoyasema si ya suluhu; ni kinyume kabisa. Anasema: "Hawa Watanzania wakiendelea kufanya mambo yao haya wanayoyafanya, mimi sasa nitatekeleza hatua yangu ya pili ya kuivamia Tanzania." Hivyo ndivyo anavyosema!

Nileleza safari ile kwamba madhali mtu huyu bado hivyo ndivyo anavyosema. Mosi, anakataa kutoa kauli ya bure kabisa ambayo ingawa haina maana kwetu lakini ingeweza ikatumiwa na wasuluhishi kutubana Tanzania. Hataki kuisema. Pili, maneno yake ni ya vitisho

tu. "Watanzania hawa wakiendelea na mambo yao (na mambo yetu yenyewe ni ya kumtoa katika maeneo yetu aliyeyachukua), sisi tutatekeleza mpango wetu wa pili wa kuivamia Tanzania. Na safari hii tutawapiga sana; tutawapiga mpaka mbali sana." Hayo ndiyo maneno anayosema.

Kwa hiyo basi, ingawa tumewatoa, vijana wetu wamekwisha watoa maadui kutoka katika maeneo hayo, nasema bado matatizo yetu yako pale pale. Kwanza kwa sababu ndogo zile mbili: bado viko vikundi vidogo vinawasumbua-sumbua vijana wetu, na vile vile viko vikundi vidogo vidogo vinavyoingia kutoka Uganda kuja kutusumbua. La kini kubwa zaidi linalosababisha niseme mgogoro wetu uko pale pale ni kwamba sababu ya kuanzisha ugomyi huu haijaondoka: iko pale pale. Mtu huyu nia yake inaelekea ni ile ile. Hivyo ndivyo niliyoyeleza tarehe 9 mwezi Desemba.

Sasa ninaweza nikasema sasa hivi kwa kweli katika haya niliyoyaeleza hali haijabadilika, iko vile vile, isipokuwa katika madogo tu. Katika madogo ni kwamba vikundi vile tulivyoamini vilikuwa ndani ya eneo letu sasa havimo tena. Vijana wetu baada ya kujiimarisha vizuri, wenyewe wanasema walifagia eneo zima: wakafagia kabisa, na sasa hamna tena. Pili, hawa wanaotumwa kujaribu kuingiaingia ndani ya sehemu zetu ingawa hawajaacha lakini kuingia kwao sasa si jambo

rahisi tena: wanapata taabu kidogo. Wanajaribu, mimi sisemi wanaacha kujaribu; wanajaribu kuingia. Lakini kila wanapajaribu kuingia wanapata matatizo zaidi. Kwa hiyo hali imebadilika kwa maana hiyo. Yale matatizo yetu niliyosema kuwa ni madogo, sasa yamekwisha. Kubwa bado liko pale pale, na linatutia wasiwaswi ule ule.

Karibuni hapa mtakumbuka jirani yetu alianza tena. Mtakumbuka alivyoanza mwezi wa Oktoba. Mwezi Oktoba alianza kwa kusema, "Watanzania wameingia Uganda; wameingiza batalioni nzima: imepiga watu, imechoma majumba!" Wakati huo mimi nilikuwa Songea, nikayaskia maneno hayo na nikayapuuuzilia mbali: nikasema mtu mwongo huyu jamani! Lakini kumbe mwenzetu anayo sababu ya kuongopa namna hiyo. Tangu nimesema nanyi tena, ameendelea na uwongo huo, "Watanzania wameingia ndani." Wakati mmoja alianza kwa sauti kubwa sana: "Watanzania wameingia ndani, wanatupiga; wameingia kilometa thelathini." Sisi tunajua ni uwongo! Hata waongo wengine wakaanza kumsaidia nao, "Naam, Watanzania wako ndani, wengine tumewaona kwa vyombo hivi vinavyoruka vya angani!" Sasa kama mmewaona jamani ya nini tubishane watu wazima! Tubishane kwa nini watu wazima kwa maana vyombo hivi vinapiga picha! Vyombo hivi havina ubishi. Mmepiga picha mnawaona askari wale, na mnajua; sijui

~~mnawajuaje askari wa Tanzania tofauti yao nini na askari wa Uganda! Lakini kama mnaweza kupiga picha namna ile basi wapigeni picha, halafu msememe, "Mnaona askari wa Tanzania hawa." Ingawa Tanzania wanakataa, askari wao ni hawa! Hamwoni wanavyofanana Kitanzania?"~~

Lakini hakuna, ni uwongo mtupu! Hatuna askari. Hakuna askari wetu Uganda, hata kidogo; tunajua anaongopa. Na mwongo huyu kila akiongopa ana jambo ama ana matatizo ya ndani makubwa anayatafutia dirisha, ama anapanga vurugu. Tukatulia.

Halafu tukaona anaazma kuleta askari mpakani. Sasa nchi mbili mnapokuwa katika hali ya vita, kuleta askari mpakani ni hali ya mgogoro. Sisi tumepeleka askari mpakani na Amin anayo haki ya kuleta askari mpakani. Anayo haki: kwa nini asilete askari na hali tuko katika hali ya vita? Sisi tunapeleka askari mpakani, naye lazima ataleta askari mpakani. Ulikuwapo wakati tulipokubaliana tuwatoe askari mpakani; sisi tukawatoa, na yeze akawatoa. Halafu baadaye yeze akaleta askari wake. Lakini katika hali hii, hali ya vita, sisi tumekuwa tukipeleka askari mpakani, na yeze anawaleta askari wake. Lakini mwenzetu anawaleta na vitisho!

Sisi tunaweza tukawaza na kuamua kwamba tumekwisha peleka askari mpakani, na kwamba sababu ya kuwapeleka mpakani

inajulikana. Ilikuwa ni ya kumtoa intu huyu, aliyekuwa ndani ya ardhi yetu. Kitendo hiki kimemalizika, tumenttoa. Sasa na yeze analeta askari mpakani. Anaweza kuleta askari wake kwa sababu mbili.

Moja, anaweza kuwa anatuwazia sisi kwamba tutamshambulia. Akawaza kwamba hawa baada ya kuwatoa askari wetu katika ardhi yao, hatua yao ya pili itakuwa kutushambulia sisi Uganda. Kwa hiyo tukae vizuri vizuri mpakani tukiwasubiri. Ana haki kabisa ya kufanya hivyo. Ingawa kafanya madhambi, sasa afanyeje? Huwezi ukafanya madhambi, halafu uache mlango wazi. Unaweza ukafanya madhambi, na bado ukafunga mlango. Na hasa kwa sababu umefanya madhambi, si jambo la ajabu kufunga mlango? Kwa hiyo Amin anaweza akaleta askari wake kwa sababu hiyo. Upande mmoja ni halali. Hawa Watanzania tumewafanya madhambi, sasa wanakuja. Wamekwisha jiandaa; watu wetu wamekwisha watoa, watakalia hapo hapo? Huenda wakavuka mpaka. Kwa hiyo anaweza akajandaa kwa sababu hiyo ya kujihami endapo Watanzania watavuka mpaka.

Au inaweza kuwa ni sababu ya kutuvamia tena mara ya pili. Na wanaweza kutuvamia mara ya pili kwa sababu mbili. Sababu ya kwanza ni hiyo hiyo ya kujilinda. Wakafikiria Bwana wee, hawa Watanzania wanajiandaa. Safari ile tuliwavamia wamelala usingizi, sasa

wanazidi kijiandaa, tukisubiri wakamilishe maandalizi yao, tunaweza tukapata taabu. Kwa hiyo tuwahahi." Amin anaweza akaamua kufanya hivyo: kuwahahi watu wetu. Lakini bado sababu yake itakuwa ni ya kujilinda.

Sababu ya pili inaweza kuwa anajiandaa kutuvamia hasa mara ya pili, huo anaoueleza kuwa "Mpango wake wa pili". Anaweza kuwa hasa anajiandaa, akasema, "Watanzania hawa ngoja tu, ngoja safari hii." Sasa wanakuja wanadhani safari hii watatushinda, ngoja tujitengeneze vizuri." Anaweza kuwa anajitengeneza vizuri kwa sababu hiyo.

Sasa Watanzania ni hiyari yetu sisi kuamua, huyu analeta askari wake mpakani kwa kujilinda tu, kwa hofu ya kwamba tutamvamia? Maana kama hivyo ndivyo tunaweza tukampuuza, kwa sababu hatuna nia sisi kumvamia jirani yetu Uganda. Tunaivamia Uganda ya nini? Tusiivamie siku zote hizi, tunakwenda kuivamia leo! Kwa hivyo tunaweza tukaamua hivyo. Lakini si rahisi Tanzania kuamua hivyo, kwa sababu mtu huyu mliwahi kumpuuza safari moja. Mliona analeta watu mpakani, akasema, "Watanzania hawa wamenivamia." Huku na huku anasema, analeta askari wake.

Lakini si rahisi Tanzania kuamua hivyo, kwa sababu mtu huyu mliwahi kumpuuza safari moja. Mliona analeta watu mpakani, akasema, "Watanzania hawa wamenivamia." Huku analeta askari wake na huku anasema, "Watan-

zania hawa wamenivamia." Na ninyi mmesema, "Mjinga huyu bwana, si anasema tunamvamia. Atagundua kwamba hatumvamii, halafu hafanyi kitu." Akagundua kwamba hatumvamii. Akafanya kitu.

Sasa Watanzania mnaweza kuamua kufanya kosa la pili hilo. Mnaweza tena mkamwona hivi hivi analeta askari wake mpakani. Anawaleta, anawajaza, anawaongoza, anawfundisha. Anawaambia raia, "Ondokeni hapa, ondokeni hapa, Watanzania washenzi - sana hawa, watavamia." Mnaona raia wanatoka na ye ye analeta askari wake, vikosi vyake hivi anavizidishia nguvu. Na ninyi mnaendelea kusema, "Mwenda wazimu huyu. Huyu anadhani tutamvamia bwana, si atagundua, zitapita wiki tatu, wiki nne, wiki tano ataona hatumvamii halafu basi tena ataondoa watu wake." Mnaweza mkaamua kufanya hivyo. Lakini alikwisha fanya hivyo. Alikwisha leta watu wake mpakani namna hiyo hiyo, mkapuuza, mkasema. "Anadhani tunamvamia. Anasema tuna watu wa Obote, mwongo mkubwa; anasema watu wetu wamemvamia, mwongo mkubwa. Hayo ni matatizo yake ya kelele za ndani, yapuuzeni kabisa." Mkampuuza, halafu akavamia. Sasa mnaweza kuamua mara ya pili tena; mkampuuza halafu akafanya hivyo.

Kwa hiyo, nasema kwamba, tangu nimesema na ninyi mara ya mwisho ameongeza

tena askari wake. Na anaafanya vitendo vyote viwili: analeta askari wake mpakani, na anasema. Anapeleka mabarua kwa Umoja wa Mataifa anatusingizia kwamba tumevuka mpaka. "Tanzania wamevuka mpaka, ngoja watanitambua!" Na anaandaa watu wake. Na kauli ni ile ile, inafanana na ile ile ya Oktoba. "Tanzania wamevuka," analeta watu wake. Na tutajua mwisho wake alituvamia.

Kwa hiyo safari hii niliwaambia vijana mpakani, niliwapa ruhusa vijana mpakani, nikasema, "Vijana, mtakapokwisha kuona kwamba analeta askari, kweli analeta askari wake wengi, na kauli yake haiondoki, inabaki ile ile, dalili hizi zinafanana sana na zile zile za mwezi Oktoba, safari hii vukeni mpaka."

Kwa hiyo mwisho wa juma la tatu la mwezi uliopita, na jambo hili nalieleza mwenyewe makusudi kabisa, niliwaruhusu vijana wavuke mpaka, wasiwapige kwa mizinga tu hivi. Niliwaruhusu vijana wavuke mpaka, kumwambia Amin kwamba hatuwezi kuendelea kupuuza kauli yake hata kama anaongopa, maana hatujui. Sasa si rahisi kwetu kujua lini anaongopa na lini ananuia kutekeleza anayosema; vigumu sana sisi kujua. Akitaka tumwamini, asitende wala asiseme kitendo kinachoelekea kututisha. Akitenda, au akisema, na yote mawili haya yakalingana, maneno na vitendo vinaonekana kweli nia yake ni kutufanyia hasara, msimpuuze. Vukeni mpaka,

mpigieni kwa ndani.

Haya nayasema makusudi kabisa, nasema makusudi kabisa, hasa haya nitakayoyasema ya mwisho haya.

Tunataka watuamini marafiki zetu, na adui yetu Amin. Sisi hatuna maadui wengi, na hao wako Kusini; Amin kaja kujilettea mwenyewe. Tunataka tuaminike. Tukisema hatukusudii kuvuka mpaka, dunia ikubali, iseme, "Kauli hii ni ya Watanzania, wakisema hawavuki mpaka basi hawavuki mpaka. Tunasema vile vile, tukipewa sababu ya kuvuka mpaka tutavuka, tuaminiwe vile vile, kwamba tutavuka.

Sasa nataka kusema hivi. Nataka kusema mawili. Moja. Hatudai sehemu yo yote ya Uganda, hata robo nchi ya Uganda, hata kidogo. Hatuna madai kwa Uganda. Nchi ya jirani tumekaa vizuri sana na Uganda na Tanzania na Kenya. Tulikuwa mfano mmoja mzuri katika Afrika. Na katika dunia nzima ilikuwa hakuna mfano wa nchi tatu ambazo zimekaribiana na kushirikiana kiasi hicho; ilikuwa hakuna. Na kusema kweli mtu anaweza kusema chanzo cha kutuvurugia Afrika Mashariki ni balaa hili kwa Uganda. Kama si yeye pengine Afrika Mashariki ingekuwa bado vile vile kama ilivyokuwa zamani; isingevurugika.

Uganda ni jirani yetu, Kenya ni jirani yetu. Tumekaa vizuri pamoja, na bado tunayo nia ya

kukaa pamoja, hata kama hatukurudia hali ile
ile ya zamani. Lakini nchi za Afrika Mashariki
raia wake wanajuana sana, vlongozi wake
wanajuana sana, tulikuwa ni kama nchi moja.
Hatuna ugomvi na Uganda, hatuna madai na
Uganda; tuna huruma tu na Uganda. Kwa hiyo
nasema la kwanza ni hilo. Kwa hiyo
ninaposema hatuna sababu ya kuvusha majeshi
yetu kwenda Uganda tunasema hivyo, tuvushe
majeshi yetu kwenda Uganda kwenda kutafuta
nini? Kwa sababu hatuna madai na Uganda.

La pili ninalotaka kulisema ni kwamba
wananchi wa Uganda wana sababu zao nzuri za
kumchukia Amin. Amechinja sana watu wake;
amewaua sana. Na mimi bado narudia yale yale
kwamba, mimi sikubali kweli kwamba
Wafaransa wakiwa na Serikali mbaya ya
Wafaransa wenzao, wana haki ya kuing'oa;
Waingereza wakiwa na Serikali mbaya ya
Waingereza wenzao, wana haki ya kuing'oa;
Warusi wakiwa na Serikali mbaya ya Warusi
wenzao, wana haki ya kuing'oa; Waajemi
wakiwa na Serikali mbaya ya Waajemi wenzao,
wana haki ya kuing'oa; lakini Waafrika
hapana. Waafrika wao wakiwa na Serikali
mbaya ya Wafrika wenzao, ni mwiko kuing'oa;
maana ni ya Waafrika wenzao. Mimi filosofia
hii ya serikali siielewii hata kidogo; siijui msingi
wake. Serikali inayoua inaua tu, huwezi
kuisamehe kwa sababu ya rangi ya mwuaji.

Serikali ya kidhalimu ni ya kidhalimu tu,

watu wanaweza wakaogopa, wasifanye kitu;
wanaweza wakashindwa kuamua kufanya
kitendo juu ya serikali hiyo. Wanaweza
wakaogopa, ingawa wanakufa. Unaweza
ukawauliza, "Mbona hamfanyi kitu?"
Wakasema, "Bwana, tutaanzia wapi: tunachinjwa:
Hata ukinong'ona tu, unachinjwa." Wanaweza
wakaacha kutenda kitendo kwa sababu ya hofu
kwamba hawana pa kuanzia.

Wananchi wa Uganda wamechinjwa;
wamechinjwa sana. Wanaweza wakaamua
kukaa na serikali hiyo, maana hawana la
kufanya. Na mimi pia sina la kufanya.
Wakiamua kukaa naye, wakae naye; si juu
yangu mimi kwenda kumtoa Amin, na kusema
Watananzania wamekuja kuwasaidieni kumtoa
Amin, ili Wananchi wa Uganda sasa mkae
katika hali ya amani. Hata kidogo. Hiyo ni kazi
yao Wananchi wa Uganda. Lakini Wananchi
wa Uganda wakiamua kumtoa Amin, si kazi
yangu mimi kwenda kumteteta. Siwatetei
wengine, itakuwa Amin! Watu watashangaa
kweli, wakisikia Mwalimu anapeleka majeshi
Uganda kwenda kumlinda Amin. Watashangaa
kweli.

Majeshi ya Tanzania, nasema, hayana
sababu ya Kitanzania ya kuingia Uganda,
maana hatuna madai Uganda; hatuna hata
kidogo. Wananchi wa Uganda hata kama wana
sababu wao ya kumtoa Amin, si sababu yetu.

Si yetu; si kazi yetu. Hatuingizi majeshi yetu sisi ndani ya Uganda kwenda kumtoa Amin; si kazi yetu sisi. Maana kama ingekuwa hivyo, tulikuwa tunangoja nini miaka yote minane hii? Na uwezo wa kumng'oa tunao. Ni kazi ya Wananchi wa Uganda wenyewe. Naweza nikawaombea dua wananchi wa Uganda hawa "Yarabi, huwezi ukawasadia?" Lakini sala tupu; sipeleki jeshi la Tanzania ndani ya Uganda kumng'oa Amin. Kwa hiyo hayo nayo nataka tuaminike; nataka na Amin atuamini.

Mwenyewe amekuwa anapiga kelele, "Mwalimu Nyerere anamweka Obote huko; yeye anataka kuning'oa mimi, na kumleta Obote." Nilikuwa ninangoja nini miaka yote hii? Si kweli hata kidogo. Nataka Amin aniamini hivyo. Mwenyewe amekataa kuniamini; lakini hilo ni shauri lake.

Lakini tunasema, lazima aache vitisho vyake. Mambo mwili aache. Aache madai yake ya mwanzo kabisa. Madai haya aliyaanza mapema, mara aliposhika madaraka ya Uganda, mwanzo kabisa mwaka 1971, akasema, "Nadai sehemu ya Kaskazini ya Kagera". Ana wazimu yule. Sasa matumaini yangu ni kwamba wazimu huo umemtoka, hana tena. Lakini nimeomba aseme kwamba hana tena. Hajasema. Na madhali hajasema nitaamini kwamba bado haja hiyo anayo. Nimeombwa na watu wakubwa kabisa, watu waliokuwa wana nia ya suluhu, wamwambie aseme kwamba

hadai sehemu ile ya Tanzania. Hajasema. Mimi, lazima niamini kwamba Amin bado anaitaka sehemu hii, anaona kosa sasa tumemharibia mpango wake tu. Akipata nafasi atapanga upya. Jambo la pili ambalo lazima aache ni kutusingizia. Kila akipata matatizo ndani ya nchi yake, askari wake mle wanapigana wenyewe kwa wenyewe, anachinja chinja watu, husingizia kuwa Tanzania inafanya migogoro. Si kweli hata kidogo. Na, ili ajaribu kuufanya ulimwengu uamini kwamba Tanzania inafanya ukorofi, basi atafanya kitendo cha uchokozi kwa Tanzania kusudi Tanzania tufanye tendo halafu aseme ni Tanzania.

Kama safari iliyopita, amefanya mambo ya ajabu sana. Ameua askari wake wengi, amewaleta wamebebwa maiti, wamekuja kutupwa ndani ya Tanzania! Tutakumbuka vijana wetu baada ya kuvuka mpaka walik-wenda wakagundua maiti nyangi katika kilima kimoja. Vijana wetu wakasema wazi wazi, hawaongopi vijana wetu, hawataki kuongopa. Wakasema, "Ziko maiti ambazo tunadhani zimetokana na vipigo yetu, mapigo yetu sisi; lakini maiti hizi hazikutokana na mapigo yetu hata kidogo. Hizi maiti zimeletwa tu, zimepachikwa hapa. Aliwaua mwenyewe, askari wake, halafu akaja kuwaficha Tanzania, ili aseme wameuawa na Tanzania." Na vijana wetu hawasemi uwongo. Hawakudai safari ile

kwamba tumewaua. Wangeweza kudai; watu wengine huongopa, wanadhani uwongo unasaidia katika vita. Wangeongopa tu. Lakini vijana wetu hawafanyi hivyo.

Hata safari nyingine mtakumbuka, mtakumbuka kwamba, yalitokea tena mapigano. Sijui kama haya niliyaeleza au sikuyaeleza. Yalitokea tena mapigano. Ikaja ndege kutoka Uganda, ikaingia katika eneo letu. Halafu vijana wetu, ingawa walikuwa wameitupia risasi, baadaye wakaona inaanguka Uganda. Wakasema wenyewe, vijana wetu, ingawa ndege ile tumeona inaanguka, hatudhani kwamba ni sisi tulioipiga. Wangeweza wakadai, vijana, hawa madhali imeanguka, risasi wameitupia, na kuanguka imeanguka, wangeweza vijana hawa wakadai kuwa wameiangusha. Wakasema, "Tumeitupia risasi sisi tumeipiga." Hawakusema hivyo. Walisema, "Tumeitupia risasi, lakini hatudhani kama tumeiangusha sisi, Lakini imeanguka." Hawaongopi vijana hawa.

Sasa huyu mtu anapokuwa na matatizo ndani ya nchi yake mwenyewe, anaweza akatafuta sababu ya uchokozi kwetu sisi, ili hayo madhara yake yatakapotoka, idhaniwe kwamba wakorofii ni Tanzania. Na hila hizo alifanya tangu zamani. Hata mwaka 1972 alifanya hivyo. Alikwenda Mutukula, akaua askari wake wengi sana ndani ya jela. Halafu akazua uwongo, kwamba Tanzania imempiga

vita, kusudi aweze kueleza hawa wafu wametoka wapi. Akasema hivyo. Sasa hivi anayo matatizo, na matatizo yake haya yanapanda kama homa. Hivi sasa "*temperature*" yake iko juu sana ndani ya Uganda. Juji juji kulikuwa na mapigano mjini Kampala, na uko ushahidi kwamba matatizo yake hayo yanaongezeka; "*temperature*" yake inapanda.

Haya ninayosema sasa hivi nayasema makusudi kabisa. Asije tena akajaribu kutafuta njia ya kuepukana na matatizo yake haya kwa kutuletea sisi matatizo. Tutafanya vile vile. Tutampiga sana ndani ya Uganda. Haya maonyo nayatoa makusudi, nayatoa katika hadhara makusudi kabisa ili Amin ajue hivyo, na marafiki zetu wajue hivyo, kwamba hatuna sababu ya kwenda ndani ya Uganda isipokuwa kwa kulinde ardhii yetu wenyewe.

Na jamaa huyu amekwisha kufanya vitendo ya kutusumbua. Siwezi kumpuuza tena. Tumempuuza miaka minane. Tumempuuza mpaka juzi juzi, hapo mwezi wa Oktoba bado tukampuuza; halafu akatufanyia hasara kubwa sana. Akiendelea na namna ile ile, hatutampuuza tena. Na sasa anayo matatizo haya ya ndani, kelele zake bado ni zile zile. Tutaomba tu kwamba vitendo vyake hivi vinavyofuata tangu sasa, visiye vikafanana na matisho yake aliyyotutisha mwezi wa Oktoba. Vikafanana na matisho yake ya Mwezi Oktoba tunayo sababu nzuri sana ya kusema, "Mshenzi

huyu anataka tena kufanya ukorofi wa mwanzo
Oktoba." Tutampiga.

Asanteni sana.

5 Saa Ishirini na Nne

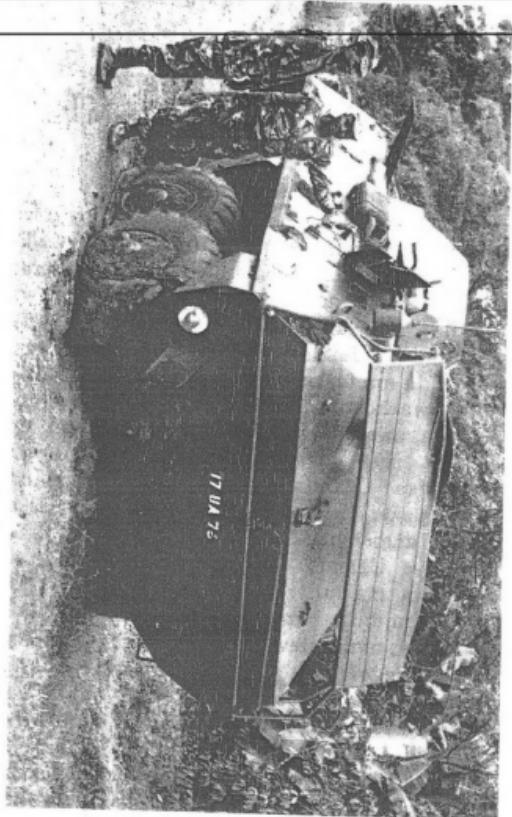
Hotuba iliyotolewa tarehe 27, Machi, 1979.

Ndugu Wananchi,

Siku ya Jumamosi hii iliyopita, kiongozi wa Libya, Kanali Gadafi, alimtuma Balozi wake kuniletea risala. Na risala hiyo ilikuwa inasema hivi: "Tangu mgogoro umeanza baina ya Uganda na Tanzania, tumejitahidi sana kusuluuhisha. Lakini sasa baada ya uchunguzi wa muda mrefu, naamini kwamba Watanzania ndiyo wachokozi: Tanzania ndio waliovamia Uganda, kwamba vita vinavyoendelea ndani ya Uganda sasa hivi ni vita vya Watanzania wanaipiga Uganda wala hakuna Waganda ndani yake. Kwa ajili hiyo," inasema risala hiyo, "tunaiomba Tanzania itoe majeshi yake ndani ya Uganda. Na tunataka majibu kwa muda wa saa ishirini na nne."

Nilimjibu. Nitaeleza majibu baadaye. Lakini leo tumeletewa risala nyingine, kutoka kwa kiongozi wa Libya Kanali Gadafi. Anasema: "Tuondoe majeshi yetu ndani ya Uganda katika muda wa saa ishirini na nne au sivyo Libya itaingia vitani upande wa Uganda".

Sasa nataka kueleza majibu niliyompelekea Kanali Gadafi, niliyomwambia Balozi wake

88

ampelekee. Nilisema hivi. Vita hivi vilianza mwezi Oktoba, 1978. Vilianzishwa na Amin kwa kuishambulia Tanzania na kwa kuchukua eneo la Tanzania, na kuitangazia dunia kwamba eneo lile sasa ni sehemu ya Uganda. Na kwamba kitendo hicho kilikuwa kinatimiza shabaha ambayo Amin alikuwa ameitangaza tangu mwaka 1971. Kwamba vita hivi vinavyoendelea hivi sasa vimetokana na uvamizi wa Uganda iliyoivamia Tanzania: ni vita vile vile. Havikwisha hapo katikati, tukasikilizana na Amin, tukapatana na Amin, halafu baadaye vikaanza vita vipyta. Ni vita vile vile. Mwanzo vilipiganiwa katika ardhi ya Tanzania. Alituwahi, alituvamia huyu; hatukujua kwamba mtu huyu anajiandaa kwa vita. Alituvamia; vita vikapiganiwa katika ardhi ya Tanzania. Baadaye tukajiandaa kumtoa katika ardhi yetu. Na usuluhishi ulianza wakati ule ule na sisi tulikuwa tarayi kuukubali usuluhishi, na masharti ya usuluhishi tuliyatamka tukasema:-

- (1) Afrika ikitambue kitendo hiki kwamba ni kitendo kibaya, ni kitendo cha uvamizi. Akemewe huyu, kusudi kesho na keshokutwa akijaribu kitendo hiki tena ajue atakemewa. Ushahidi wa kumkemea mvamizi uwe upo;
- (2) Aahidi, akane, kwamba hataki sehemu yo yote ya Tanzania:
- (3) Atuahidi kulipa hasara aliyotutia. Tukaeleza haya mawili ya mwisho yasivyokuwa

na maana sana. Maana mtu mwenyewe hana dhamana sana. Lakini la kwanza ndilo likuwa la maana.

Nilimwambia Balozi kama yangetokea hayo tungenekilizana, tungeacha vita. Hayakutokea. Na Amin akaendelea kututishia kwamba siyo sehemu hiyo tu aliyokalia, lakini anajiandaa kukalia sehemu nyininge zaidi ya Tanzania. Na tukaona ushahidi kwamba kweli anajiandaa. Tukaamua kwamba tusimpuuze tena. Maana Oktoba 1978 tulimpuuza; sasa hatuwezi kumpuua tena. Tukaamrisha apigwe. Na ndiyo vita hivi vinavyoendelea; ni vita vile vile.

Kwa hiyo nikamwambia hivi Balozi. "Mwambie Ndugu yetu Gadafi, kwamba kama vita hivi vilikuwa ni halali wakati vinapiganiwa katika ardhi ya Tanzania, haviwezi vikageuka viwe ni haramu vinapopiganiwa katika ardhi ya Uganda. Ni vita vile vile." Nikaendelea kumweleza kwamba vita tunavyopigana sisi ni vya usalama wa nchi yetu. Hatukusudii kumtoa Amin; ni uwongo kusema kwamba tunataka kumtoa. Tumeishi naye miaka minane, wala hatukuwaza kumtoa.

Tunataka kuwa na hakika kwamba anajua kuwa vita siyo lelemama, kuwa vita siyo mchezo; si jambo la kuingia katika nchi ya watu, halafu unakwenda, unasema, "Ilinichukua dakika 25!" Ajue hivyo. Tunataka ajue hivyo; kwamba vita siyo lelemama,

kwamba vita siyo mchezo. Akishajua hivyo, madhali tulishi naye miaka minane, tuko tayari kuishi naye miaka mingine minane. Kwa hiyo tunapigana kwa sababu ya usalama wa nchi yetu; wala hatupigani kwa sababu ya kumng'oa Amin. Wananchi wa Uganda wenyewe wanapigania nini, hiyo ni shauri yao; lakini sisi tunapigania usalama wa nchi yetu.

Ndugu Gadafi alikwishanilettea ujumbe, na siku hiyo ukarudiwa ujumbe ule ule, usemao kwamba tumwamini Gadafi. Tuamini kwamba yeye anachukua dhamana, kwamba Uganda haitaishambulia Tanzania tena, dhamana hiyo anachukua yeye, Gadafi. Nilimwomba Ndugu Balozi amweleza Ndugu Gadafi ugumu wetu sisi kukubali dhamana hiyo. Nilieleza sababu mbili.

Sababu ya kwanza Amin haaminiki. Nilimwambia Balozi amwulize Ndugu Gadafi kama yeye anamwamini Amin? Anawenza akachukua Msahafu, akasema kwa jina la Allah, kwamba anamwamini Amin: anawenza? Kila mtu mwenye akili hamwamini Amin; yeye Gadafi anamwamini? Kwa nini ananiomba mimi nimwamini? Kesho na keshokutwa atamegeuka. Urafiki uliopo baina ya Uganda na Libya, kesho utageuka huo utakuwa ni uhasama; nitamwuliza nani juu ya usalama wa nchi yangu? Nitamwendea nani kumwuliza, wakati huo Amin atakapokuwa amekwisha mgeuka Gadafi. Juzi juzi hapa alimegeuka, akamtukana; juzi juzi hapa, katika vita hivi hivi, alimtukana,

akasema kwamba Gadaffi ameamua kutupa silaha sisi. Akamtukana; juzi juzi tu wakati anaondoka kwenda Saud Arabia, kwenda kutafuta silaha. Akarudi kule, aliporudi kule sijui alichopata, akasema amekwishapata silaha nyangi kutoka kwa Wayahudi, hata kama Waarabu wakimnyima si kitu. Ndiyo Amin huyo, tunayeambiwa tumwamini. Lakini atakapomgeuka Gadaffi kesho mimi nitafanya nini? Nitamfuata nani kumwuliza dhamana?

Lakini kuacha hata hiyo, hata kama Amin angekuwa anaaminika, sababu ya pili ni hili wazo jipya katika uhusiano na nchi za Kiafrika, kwamba nchi moja inaweza kuifanya nchi nyiningine kama koloni yake, kwamba Uganda tunaweza kuihesabu kama koloni ya Libya. Kwa hiyo ninapotaka dhamana ya uhusiano baina yetu na Uganda siyo serikali ya Tanzania na serikali ya Uganda wazungumze na waafkiane jinsi watakavyoishi kwa ujirani mwema, ila itanibidi nizungumze na Libya! Libya iwe ni nchi yenye koloni na Uganda ni koloni yake. Kwa hiyo ninapozungumza habari ya uhusiano wetu na Uganda nizungumze na Libya. Hii inaingiza utaratibu wa uhusiano katika nchi za Afrika, ambao mpaka sasa hatuna. Hakuna nchi ya Afrika moja ambayo sasa inayo empire na koloni zake. Ni kweli kama walikuwa wanazungumza na Waingereza juu ya Rhodesia unazungumza na Waingereza juu ya Rhodesia. Lakini nitazungumzaje na Libya juu

ya Uganda? Siyo sisi na Uganda wenyewe kwa wenyewe tunaamua mambo yetu, ama kwa usalama ama kwa kuchapana; lakini ni sisi wenyewe kwa wenyewe. Ingie nchi ya tatu, na kwa sababu hiyo tunapata ugumu sisi kumkabidhi Ndugu Gadaffi uhusiano wetu wa Uganda, maana Uganda si koloni ya Libya.

Nikamwambia Balozi, Ndugu Balozi mimi nimefurahi sana tangu mwanzo wakati nilipokuwa napokea ujumbe wa Libya kujaribu kusuluhiha ugomvi huo baina yetu na Uganda, lakini yamekuwa yanatokea maneno kwamba mko ndani ya Uganda mnapihana bega kwa bega na Idi. Sisi tumekataa kutangaza habari hizi, tumekataa kuzipokea rasmi na kuzitangaza. Kwa nini? Kusudi mwendelee na jitihada ya usuluhishi. Maana huwezi kusuluhiha wagomvi wawili na huku mgomvi mmoja unamsaidia, unampa silaha unampa na askari, halafu unatoka kule unakweda kwa mgomvi wa pili unazungumza suluhu. Huo si utaratibu wa kusuluhiha. Lakini tumenyamaza, hatusemi, kwa sababu tulitaka mwendelee na usuluhishi, na mpaka sasa tunataka mwendelee na usuluhishi.

Pili, huyu Amin ni mkorofit; sisi tunataka amani naye. Ila tunataka ajifunze kwamba vita si lelemama. Akisha jifunze kutakuwa na amani baina ya Uganda na Tanzania. Lakini hawezni kujifunza ikiwa anajua kwamba mali ya Libya iko nyuma yake, hata kama alikuwa

tayari kuacha jeuri yake juu ya Tanzania ataendelea nayo. Na amani mtakayopatia, mali atakayopata sasa hivi, itakuwa ni ya amani am-bayo ye ye ataitumia kujiandaa vizuri zaidi na kuanzisha vita vikubwa zaidi na vikali zaidi kwa Tanzania. Kwa hiyo kama mtataka kusaidia, katika jambo la amani, msimvimbishe kichwa Amin. Msimpe msaada; msimfanye akaamini kwamba anaweza akafanya jeuri yo yote anayopenda. Madhali ninyi mko nyuma yake, msimpe msaada; mkimnyima msaada huo atajifunza, na tunaweza tukasikilizana.

Hayo ndio majibu kwa kifupi niliyom-pelekea Ndugu yangu Gadafi. Na leo amerudisha ya kwake. Anasema sasa kama hatukutoa majeshi yetu Uganda, kusema kweli maana yake kama hatukurudisha vita hivi vije kupigania ndani ya Tanzania, basi nchi yake inaingia vitani kwa upande wa Uganda.

Vita vilipoanza mwezi wa Oktoba, 1978 hatukuanza sisi alianza Amin, tulilazimika kupigana. Ni vita vile vile havijabadiika, na sababu zake ni zile zile hazijabadiika. Sisi hatuna sababu ya vita na nchi yo yote nyngine; sina sababu ya vita na Libya. Lakini wakiamua, kwamba wanamsaidia Amin, pamoja na kwamba wanaongeza uzito wa vita, hawawezi kubadilisha msimamo wa Tanzania. Amin atabaki ni yule yule: mshenzi, mwuuaji, haaminiki. Ila sasa tunajua kwamba atavimba kichwa zaidi, kwa kuaja kwamba ana nguvu ya

nchi tajiri nyuma yake; na nguvu hii sasa imetamkwa rasmi, si ya kificho tena. Amin atavimba kichwa zaidi. Kwa hiyo hatari kwetu inakua zaidi, haipungui; na kwa hiyo tutajifunga zaidi kumkabili.

Lakini tunamkabili Amin; nataka ndugu zetu wa Libya wajue hivyo. Hatuna ugomvi na Libya. Tunapigana na Uganda; hatupigani na Libya. Usalama wa Tanzania ni dhamana ya Watanzania; Tanzania italindwa na Watanzania. Siwezi kuombwa na mtu mwininge kumkabidhi usalama wa nchi yangu. Tutaendelea kupambana na wote wanao hujumu usalama huo.

Lakini nasema hivi. Sasa hivi Uganda viko vita vya aina mbili. Viko vita hivi vya uvamizi, vinavyotokana na uvamizi wa Tanzania. Lakini pia viko vita vya wananchi wa Uganda, wameshika silaha wenyewe wanataka kumng'oa Mwuua ji huyu. Hivyo ni vita mbali na vyetu. Wananchi wa Uganda walikuwa wanapata matatizo sana kuunda umoja. Lakini kumbe taabu inafundisha; Amin amewafundisha. Siku chache hizi zilizopita walikuwa wanafanya mkuutano Moshi. Walikuja wengi, kama 200, kutoka sehemu mbali mbali za dunia. Haikuaminika kwamba watakubaliana jambo lo lote. Lakini wamekubaliana. Wameunda chombo chao cha kuendeleza mapambano ya kumng'oa Amin.

Ndugu yangu Gadafi ameamua ye ye

kumlinda Amin. Wananchi wa Uganda wameamua kumtoa. Kama ndugu yangu Gadafi anaingia katika mapambano upande wa Amin, anaingia katika mapambano kupigana na watu wa Uganda, haingii katika mapambano kupigana na Watanzania peke yao. Wananchi wa Uganda, sawa sawa na watu wengine duniani, wanayo haki ya kuondoa Serikali ya kidhalimu, na mimi sina hakika kama wataacha kuitumia haki hiyo, kwa sababu nchi ambayo haihusiani kabisa na ugomvi huo imeamua kujitumbukiza katika ugomvi.

Mwisho wananchi nawaombeni po pote mlipo mjue vita ni vita. Vita vile vya Oktoba, vita vya leo, vita vya jana, vita vya kesho, ni vita vite vite. Kila mahali mlipo kuweni macho. Najua juhudhi mnazozifanya wananchi, mambo mnayofanya kimya-kimya katika kuwasaidia vijana wenu kupambana na tatizo hili. Kama tatizo limeongezeka, basi na sisi tutaongeza bidii zetu zaidi. Lazima tuongeze bidii zetu zaidi kuwasaidia vijana.

Nataka kuwaambieni kwamba vijana wao ni imara kabisa, na Amin anajua. Imemnyeshea sehemu nyngi sana. Anatapatapa. Anataka kusambaza vita badala ya kuwa ni vita baina yetu na yeye, anataka kuvisambaza aite mtu aje kumsaidia na sisi tuite mwiningine, ili vita vienee. Anataka kuivuruga Uganda, anataka kuivuruga Afrika, kabla mwenyewe hajatokomea.

Nawaambieni vijana wenu ni imara. Inam-nyeshea ya masika; na itaendelea kunyesha.

Asanteni sana.

6 Kazi Tumeimaliza

Hotuba iliyotolewa tarehe 12, Aprili, 1979.

Ndugu Wananchi,

Jana, kama ambavyo naamini wengi mmesikia, majeshi yaliyokuwa yanapigana na majeshi ya Amin, yaliingia mjini Kampala. Na leo vijana wenu waliopo katika sehemu zote za mapambano waliniletea risala. Risala yenyewe imetumwa kwangu, lakini kwa kweli ni risala imetumwa kwenu wote. Inasema hivi:-

"Ndugu Mkuu wa Majeshi na Mwenyekiti wa CCM. Tunakuletea hongera na pongezi kwa ushindi. Mungu Ibariki Tanzania; na Mungu Ibariki Afrika".

Nasema ingawa risala hiyo ilitumwa kwangu, lakini kwa kweli ni risala inatumwa kwenu wote, wananchi wote wa Tanzania.

Kwa hiyo, nilidhani jambo langu la kwanza kabisa hapa ni kuwaombeni kwa niaba yenu, kwa niaba ya Serikali, ya Chama na ya wananchi wote tuwarudishie vijana wenu hongera na pongezi.

Baada ya vijana kuingia Kampala, na kuuchukua mji wa Kampala, Ndugu Amin alikimbia. Sasa hivi hajulikani yuko wapi!

Anatumia Radio. Ndugu yetu haachi kusema, kwa hiyo anatumia Radio na kusema-sema. Lakini wataalam wanadhani Radio hiyo anayotumia si Radio ya kituo cha mahala, ni Radio ya Land Rover; anakimbia-kimbia nayo, anatembea tembea nayo akitangaza.

Kwa hiyo amekimbia na sasa hivi haijulikani yuko wapi! Hata kama yuko ndani ya Uganda, na watu wanaamini kwamba bado yuko ndani ya Uganda, haijulikani yuko wapi. Kwa ajili hiyo, wananchi wa Uganda walitangaza kule kule Kampala jana, kwamba Amin sasa hana Serikali tena ya Uganda!

Kutokana na hivyo, wananchi wa Uganda, wale ambao kama mtakavyokumbuka majuma machache walikutana Moshi, na kuunda Umoja, sasa wana serikali yao mpya. Mpaka sasa bahati mbaya wananchi wa Uganda walikuwa hawana Umoja; wamekuwa ni vikundi vidogo vidogo hivi. Lakini walikutana Moshi wakajitahidi kuunda Umoja, na wakamchagua Professor Lule kuwaongoza. Jana walitamka Serikali yao mpya ya Uganda.

Leo tulikuwa na kikao cha Baraza la Mawaziri. Tumeamua kuitambua Serikali hiyo. Wananchi, hayo ndio makubwa niliyotaka kukwambieni.

Sasa nilidhani kutumia nafasi hii kujibu maneno fulani fulani yanayosemwa-semwa ya mapambano yetu haya, na mwendawazimu huyu Amin.

Mwanzo kulikuwako minong'ono kwamba

Watanzania wana shabaha mbili: Shabaha moja ni kumng'oa Amin. Na shabaha ya pili ya kumng'oa ni kumweka Obote kuwa badala yake. Sisi yote mawili tulyakataa. Tulisema hatuna shabaha hizo. Hatuna shabaha ya kumng'oa Amin, wala baada ya kumng'oa Amin kumweka Obote.

Tangu mwanzo tulisema shabaha yetu ni kumwadhibu Amin. Shabaha ya kumng'oa Amin si yetu, ni ya watu wa Uganda: ni yao wao. Ndio wanaweza kufanya uamuzi wa kusema mtu huyu hatumtaki, tunamng'oa tuweke mtu mwininge atuongoze. Hiyo ni kazi ya Uganda, si kazi yetu. Ingawa ni shughuli am-bayo tungeifurahia, lakini haiwezi ikawa ni shabaha yetu!

Pili, haiwezi iwe shabaha yetu wananchi wa Uganda ama kwa nguvu yao wenyewe, au kwa msaada wa marafiki zao, wakimng'oa Amin halafu sisi tuwaambie wamweke nani; kwamba tuwaambie wamweke Obote. Sisi haikuwa kazi yetu. Ni kazi yao wenyewe. Wataamua wenyewe, wakifanikiwa kumng'oa Amin watamweka nani. Na hivyo ndivyo ilivyotokea. Wananchi wa Uganda waliamua Amin atoke. Na sisi tuliamua Amin aadhibiwe. Sasa waliokuwa wanampiga kwa ajili ya kumtoa, na waliokuwa wanampiga kwa ajili ya kumwadhibu matokeo yake yamekuwa ni yale yale. Amin amekimbia, na wananchi wa

Uganda wametangaza Serikali yao. Na Serikali hiyo si ya Obote; ni ya Professor Lule. Na sisi tumeamua kuitambua Serikali yake. Hilo ni la kwanza nilitaka kulitoa, ya kwamba tulitaka kumtoa Amin na baada ya kumtoa kumweka Obote. Tulitaka hilo lieleweke. Hatuna shabaha hiyo. Lakini wananchi wa Uganda wakifaulu kumtoa Amin hatatalia; tutashukuru.

Tumewaambia viongozi wa Serikali mpya ya Uganda kwamba tutakuwa tayari, wakipenda, kusaidiana nao kufagiafagia takataka zilizobaki. Jambo lingine ambalo napenda kulieleza ni minong'ono-nong'ono kwamba tumevunja sheria. Inadhaniwa kwamba katika kumpiga Amin, tumevunja sheria ya Mataifa! Kuna watu wananolong'ona hivyo, hata magazeti yananolong'ona hivyo! "Serikali ya Tanzania, ingawa mtu huyu mshenzi kweli anastahili kutoka, lakini katika kumpiga huko wamevunja sheria."

Sasa wananchi, jambo la kuvunja sheria si dogo! Unaposhtakiwa kuwa umevunja sheria si jambo dogo hilo. Ama ni sheria ya nchi, wewe ni raia tu wa nchi, unashktakiwa jambo kubwa. Ama ni sheria ya Mataifa, nyinyi ni Taifa, mnashtakiwa kwamba mmevunja sheria ya Mataifa, hili si jambo ambalo mnawenza kulichukua kimchezomchezo! Hili ni jambo zito la kuvunja sheria; ni jambo la kuishi kihuni! Kutenda mambo ya kihuni au ya ujambazi au ujasusi si jambo dogo. Kwa hiyo wanaosema,

hata kwa kunong'ona, au kwa kuandika, kwamba Tanzania sasa tunafurahia matokeo haya Idi kukimbia, lakini yametokea kwa sababu wamevunja sheria, wanasesma jambo zito. Sasa nataka kujuu sheria tuliyovunja!

Kwanza ninataka kuwaambia wananchi hatukuvunja sheria hata kidogo; hata sheria moja! Mimi nitakuwa tayari kupelekwa nchi ikishtakiwa katika Umoja wa Nchi Huru za Afrika kwa kuvunja sheria. Nitafurahi kabisa tukapelekwa kule na wenzetu tukaambwa mmevunja sheria, hii ya uhusiano wa nchi na nchi. Tutakuwa tayari tukashktakiwa katika Umoja wa Mataifa, ikiwa Tanzania imevunja sheria hii.

Sasa nasema, wananchi, hatukuvunja sheria. Uhusiano misingi yake si tofauti sana na uhustiano wa raia katika nchi moja; misingi yake ni ile ile. Usije ukadanganywa na watu wana misululu ya ma-degree mengi sana, hayo ya International Law, wanazungumza mambo ukadhani tofauti. Misingi yake ni ile ile. Katika uhustiano wa mtu na mtu; raia na raia katika nchi moja, jamaa mmoja akikuchapa kofi bila kumchokoza, amekuchapa kofi; yeze ndiye aliyevunja sheria. Ukimrudishia tu hukuvunja sheria! Ni jambo la kawaida kabisa. Jamaa mmoja amekuja nyumbani kwako, ameiba; amekuvizia hupo, na ameiba. Halafu ukaja ukakuta mtu nyumbani kwako kaiba. Kama hukumkuta, bado unaweza ukafuata unyayo.

Unaweza ukafuata unyayo: ukafuata unyayo
mpaka unyayo ule ukaingia katika nyumba ya jirani. Ukajua ni jirani aliyeingia hapa.

Sasa kama nchi yenu ni nzuri, utaratibu wake ni mzuri, na ina polisi wazuri, unachofanya ni kuiarifu Serikali. Unaiambia, "Jamani nimeibiwa; na mimi nimempata mwizi wangu, nadhani ameingia humu!" Na kazi hiyo unakabidhi walinzi wa sheria, kama wapo. Kama hawapo, unamaliza mwenyewe! Kama walinzi wa Sheria wapo wanakuambia, "Mbona hukutuita, bwana, ukaenda kuingia katika nyumba ya mtu wewe mwenyewe hivi. Ungeweza ukampiga na jambia". Wanaweza kusema!

Pengine Polisi anakukuta unamkimbiza, na unaulizwa, "Unamkimbiza huyu ana nini?" Unajibu, "Ameniibia!" Atakwambia, "Sasa bwana, tuambie sisi; kama amekuibia tuachie sisi". Wanasema usichukue sheria mikononi mwako mwenyewe, kwa sababu walinzi wa sheria wako. Ukisha kushtaki kwao, unawakabidhi jambo hilo, huwezi kuendelea nalo. Unawakabidhi walinzi wa sheria, sasa wao ndio watamtufuta yule mwizi au mhalifu yule, watamshika, watamshtaki, watampa adhabu kwa mujibu wa sheria.

Kama Polisi hawapo hiyo kazi utafanya mwenyewe. Sasa kama umemfikisha ndani ya nyumba, unajua huyu amekwenda mpaka ameingia ndani ya nyumba yake, pengine

umemwona hasa anakwenda halafu kaingia ndani; au umeuona unyayo wa kuingia ndani lakini wa kutoka hukuona, kwa hiyo unajua yuko ndani. Sasa unaamua, ama uingie ama uache. Na una hakika mtu kumwingilia ndani ya nyumba ni jambo la hatari sana; unachoogopa ni hatari, sio kuvunja sheria. Wakati mwininge, kama nyumba ni ya majani, unaichoma moto: unaitia moto, halafu unamvizia atoke; kwa maana hawezи kukaa ndani atatoka! Ni jambo la kawaida. Huwezi ukaam-biwa unafanya jambo haya baada ya kumpata mwizi wako. Jambo haya ni kumwacha mwizi anakwenda bila adhabu! Jambo haya ni kuiba kwenyewe. Sasa linalofuata ni kumwacha mwizi akaenda hivi hivi bila adhabu; ama adhabu ya umma ama ya yule aliyeibiwii. Lakini adhabu kwa mwizi ni jambo la halali; la lazima.

Sasa watu wanasema Tanzania wamevnjua sheria. Mimi nataka kujua sheria tuliyovunja.

Amin mwaka jana ametufanyia kitendo cha jeuri, cha fedheha; cha kuvunja sheria zinazojulikana. Amevamia nchi yetu, amekalia eneo la nchi yetu na amelitangaza eneo hilo kwamba sasa ni eneo la Uganda. Kitendo hicho ni cha kuvunja sheria, na sheria zinajulikana, kila mtu anajua.

Sasa ilikuwa lazima apate adhabu. Tukam-wombea adhabu. Tukaomba nchi za Kiafrika, kwa sababu nchi za Kiafrika si serikali hazina jeshi, zimpe adhabu ya kumlaumu tu, ya

maneno tu. Adhabu ya kumwambia, "Amin, wewe mshenzi sana, umevunja sheria," basi; maneno tu! Kwa sababu nchi za Kiafrika hazina majeshi, haziwezi kuleta jeshi likampiga. Lakini tuliziomba nchi za Afrika, tulizisihii angalau zisimwache mtu huyu aende hivi hivi tu, sasa angalau zimlaumu, tu zimpitishie azimio la kusema, "Wewe umevunja kanuni za kuishi kwa ujirani mwema kwa kuivamia nchi ya wenzako." Hata. Hawakufanya.

Unamlilia Polisi, "Nishikie huyu, mwizi!" Hataki. "Angalau saidia, basi, kupiga kelele: Mwizi huyo!" Hataki.

Kwa hiyo ilibaki nini ilipokuwa mwizi huyu halauwi na mtu? Ilibaki nini? Tulibaki tumwache tu; tumwache hivi hivi basi! Wakasema, "Sasa mmekwisha mfukiza; si amekwisha toka katika ardhi yenu?" Ndiyo. Lakini ameingia katika ardhi yetu, amea watu, amefanya mambo ya aibu kwa wanawake wa Tanzania, amevunja mali, sasa unasema ametoka basi! Hata kumkemea, hata azimio libaki katika vitabu tu, katika kumbukumbu kwamba matendo haya ni mabaya, na tumwache hivi hivi? Angenayamaza basi. Anyamaze na sisi tusahau; hapana. Anatakumbusha kwa matusi kila wiki. "Msipofanya hivi mimi nitachukua hatua ya pili; mkinifanyia jeuri mimi nitachukua hatua ya pili!"

Kwa hiyo tukaamua sasa kwamba, madhali hakuna polisi, kazi ya polisi tufanye wenyewe.

Tukaingia, tukamtandika Katika kitendo hicho hatukuvunja sheria yo yote, wananchi msije mkadanganywa; hatukuvunja sheria yo yote. Hakuna mtu anayeweza kutuonyesha sheria moja tuliyovunja. Nitawapeni mfano.

Mwaka 1939 Mjerumani mmoja mwenda wazimu, Hitler, alianzisha vita. Baadhi yetu tulikuwa watu wazima. Nadhani, sijui kwanza alianza Czechoslovakia; akawapiga, akawanyang'anya sehemu ya nchi yao. Halafu akaingia Poland; akawapiga, akachukua nchi. Halafu nchi nyingine za Ulaya zikatishika, mambo mabaya haya; wakaingia katika vita. Waingereza wakaingia, na Wafaransa wakaingia katika vita. Hitler akazipiga zote nchi hizo; na akavipiga pia vinchi vidogo vyote vile, akachukua; na Ufaransa akachukua, zote akazikalia. Kuja kufika, nadhani, mwaka 1941, Hitler amemaliza vinchi vyote Ulaya vile, amekalia vyote.

Rafiki zangu Waingereza walibaki peke yao wanahangaika-hangaika, ninawasifu sana Waingereza kwa sababu wao wako kisiwani wamebakari hawajui lini Hitler atavuka kwenda kwao; wakabaki peke yao tu. Basi wameendelea; wameendelea wamejenga nguvu. Baadaye Marekani wameingia katika vita. Na Hitler akafanya makosa: akawashambulia hata Warusi. Basi wameendelea hivyo, vita vinapiganiva Ulaya: Urusi na Ulaya nyingine nje ya Ujerumani. Lakini ni vita vile vile

alivyoanzisha Hitler. Vinapiganjwa Urusi, vinapigwa Ufaransa, vinapigwa Italia na vinapiganjwa hata ardhi ya Afrika. Ujerumani hapania; nani anaweza kufika huko?

Jamaa hawa wametafuta nguvu pole pole, pole pole, mpaka wamepata nguvu ya kutosha; wameanza kuyasukuma majeshi yale ya Hitler. Wameyatoa katika sehemu zile za Ulaya. Wameyatoa Urusi, wameyatoa sehemu hizi za Ulaya ya Magharibi, mpaka wamemaliza kabisa. Halafu, baada ya kuwatoa, wameingia sasa ndani ya Ujerumani yenye. Vita ni vile vile, vimeanzishwa na Hitler yule yule. Kwanza alipokuwa bado ye ye ana nguvu, vimepiganjwa Ufaransa, Ubelgiji, Uholanzi na Urusi. Hawa jamaa walipopata nguvu wakavigeuza, wakamsukuma wakamtoa katika maeneo yao; sasa vikaingia ndani ya Ujerumani yenye. Vita ni vile vile. Aliyekuwa amevunja sheria alibaki ni yule yule Hitler, ndiye aliyevunja sheria za mataifa.

Hawa hawakuvunja sheria walipokuwa wanampiga, yuko Ufaransa, au wanampiga yuko Urusi au wanampiga yuko Holland au wanampiga yuko Ubelgiji. Hawa walikuwa wanampiga mahali po pote, halali; na walipokuwa wanampiga ndani ya Ujerumani yenye ilikuwa ni vita halali ni vile vile. Lakini angetokea mwenda wazimu akawaambia, "Sasa, madhali mmekwisha kumtoa Ufaransa, bakini hapa hapa mpakani msiingie

Ujerumani maana mkiingia Ujerumani mnnavunja sheria ya nchi!" Wangemwambia, "Tuonyeshe hiyo sheria ya nchi tunayovunja".

Kitendo kinachovunja sheria ni kitendo cha kuvamia nchi. Kitendo cha kumchapa mvamizi ni cha lazima. Wanotuambia kwamba Tanzania wamefanya mfano mbaya tunasema wao ndio wanaoleta mfano mbaya sana. Huwezi kuacha mshenzi, mvamizi akatoka bila adhabu, ni mfano mbaya kabisa; kwa sababu unamzoeza ataanza tena siku nyiningine.

Sisi tumefanya mfano mzuri, nchi za Umoja wa Afrika ziliposhindwa angalau kumkemea tu kwa maneno Amin, mvamizi wa nchi yetu, zilifanya mfano mbaya sana. Zingeweza kumwacha Amin huyo huyo hata kama angepona, jana alikuwa ametuvamia sisi Tanzania, kesho angeweza akavamia Kenya, maana anajua hatakemewa.

Kama na sisi tungefanya mfano mbaya huo huo, tukaifuata tusimchape, au tungekubali kwamba kumpiga ni haramu, kesho, baada ya kutunyoosha sisi, angejaribu Kenya. Anajua kwamba Kenya wakithubutu kujaribu kumpiga, lazima waishie mpakani; wakiingia ndani watalaumiwa. Kwa hiyo inakuwa mvamizi ye ye ana haki ya kuvuka mpaka; anavuka mpaka, anakuja katika nchi yenu, anafanya madhambi mpakani pale pale. Ninyi hamna ruhusa kuvuka mpaka.

Sasa tunasema hivi. Mimi nadhani

tumefanya mfano mzuri wa kumbukumbu tu:
jamaa wakumbuke kwamba katika uhusiano wa mataifa, kama nchi katika ujumla wao (ujumla wake wote pamoja, kwa ujumla hivi kama nchi zetu za Afrika) haziwezi kuizua nchi moja au kuiadhibu nchi moja kwa vitendo vyake vibaya nya kuivamia nyininge, basi kila nchi lazima ijitetee yenye.

Kwa bahati njema mwenda wazimu huyu, kama nilivyosema tangu mwanzo, uwezo wa kumchapa tulikuwa tunao. Sasa hilo kwa Amin limekuwa ni fundisho, na ni fundisho kwa mtu mwingine ye yote, kwa sababu anajua kwamba kumbe adhabu ya uvamizi haiwezi ikapimwa. Hujui itaishia wapi. Kumbe ukiivamia nchi ya watu wengine inaweza kuwa ndio mwisho wa uhai wako. Mimi nadhani mfano mbaya ni ule wa kumwacha mwizi akaenda na mali. Harudishwi na polisi, wala harudishwi na mwenye mali, wala majirani hawampigii yowe, mwizi huyo! Huo ndio mfano mbaya. Lakini kumshika ama mwenyewe mwenye mali una uwezo, ukamshika ukamnyang'anya ile mali na kumchapa kofi kidogo, hilo haliwezi likawa jambo baya.

Namalizia hapo wananchi kwamba, tangu mwanzo nia yetu ilikuwa ni kumpa adhabu ya kutosha. Lakini, nasema, jambo la kumng'oaa Amin ni la wananchi wa Uganda. Lakini nataka niwaambieni tatizo la wazi wazi kabisa ambalo baadhi ya ndugu zangu waliokuwa

wananibana-bana hawakulielewa.
Wamenibana, "Mwalimu, toa majeshi", lakini tatizo la binadamu hawataki kuliona.

Sisi tuliporuhusu majeshi yetu yaingie ndani ya Uganda nia yetu ilikuwa kumwadhibu Amin: tumwadhibu, yapigwe majeshi yake. Na wakati huo vituo vyake vikubwa, ngome zake kubwa, zilikuwa Mbarara na Masaka. Kwa hiyo angalau tuvifiki vituo hivyo. Baadaye tungeweza kuamua kurudi baada ya adhabu kubwa ya Masaka na Mbarara.

Lakini jambo ambalo lilikuwa la wazi kabisa ni kwamba mtu huyu alikuwa anatawala nchi nzima hiyo kwa bunduki. Na mara baada ya vijana wenu kuingia ndani ya Uganda, Waganda wakaanza kushangilia. Na hao wanaosema tumevamia nao waende wawafulize Waganda. Hao wanaosema Tanzania imevunja sheria waende wawafulize Waganda sheria tuliyounja. Waganda wakaanza kushangilia. Wanafurahi, wanapiga vigelele. Hilo ni jambo la ajabu; wavamizi wakashangiliwa! Mbona wavamizi wa Amin hawashangiliwa kwetu? Mbona askari wa Amin mwezi wa Oktoba hawashangiliwa na watu wetu? Vijana wetu wakawa wanashangiliwa, na Amin anajua kwamba vijana wenu wanashangiliwa. Akatangaza vita. Akasema, "Najua mnawashangilia; watakapotoka mtaniona!"

Amin huyu ndiyo kiongozi wa nchi. Limekuja jeshi; jeshi hili linaitwa jeshi la

uvamizi. Wananchi wanashangilia. Sasa kiongozi wa nchi anasema, "Mnawashangilia! Wakitoka mtaniona." Na kila mtu duniani anajua kuwa hivyo ni kweli. Nilikuwa ninasema nao hao watu wanaomilia, nawanong'oneza, "Jamani, mimi napata taabu kusema. Ninyi mnaniambia nitoe majeshi, lakini wote mnajua kwamba ingawa kweli majeshi yetu yaliingia kule kwa sababu ya adhabu, na sasa hivi wamempa adhabu ya kutosha, naweza kuyatoa; lakini sasa nina hakika nikiyatoa Amin atachinja watu malaki! Sasa kama mko tayari kuja kuupokea mzigo huo, upokeeni; mimi nitatoa majeshi yetu. Lakini mpokee mzigo huu wa kuwalinda hawa jamaa."

Sasa kwa bahati njema wananchi wa Uganda wenye we wamekazana. Na sasa tumeiambia Serikali, tumezungumza na viongozi wa Uganda, kwamba hatuna nia ya kukaa katika nchi yao; si kazi yetu. Huyu mwenda wazimu ametoka. Tuko tayari sisi kukaa pale kwao kwa kuwasaidia tu. Lakini wakija, hata kesho, wakituambia, "Mwalimu, sisi nguvu za kusafisha tunazo, sasa vijana wako warudi nyumbani kwenda kufanya shughuli nyingine." Mimi nitawarudishu vijana kesho. Lakini endapo wenzetu watatuambia, "Mwalimu, kazi hii haijaisha bado, vijana wenu wakae hapa kwa muda wa mwezi au miezi miwili tusaidiane kusafisha-safisha." Sitakuwa na sababu ya kuwaondoa vijana. Tumewaam-

bia rafiki zetu kwamba tutakuwa tayari kukaa kwa muda ambao wao wataamua tutakaa muda gani, muda mfupi au muda mrefu; juu yao.

Wananchi narudiatena. Kwa niaba yenu wote napenda kuwapelekeea pungezi na asante vijana wetu.

Asanteni sana.

—00—